

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2650>

Number: 32 , p. 459-480, Winter III 2015

ÜRDÜN ÜNİVERSİTESİ
ŞERİA FAKÜLTESİ LİSANS FIKIH ÖĞRETİMİ
UNDERGRADUATE FIQH TEACHING
IN JORDAN UNIVERSITY FACULTY OF SHARIA

Arş. Gör. Ramazan KORKUT

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Özet

Öğretim programları eğitim ve yönetim politikasına, kısa ve uzun vadeli hedeflere, toplumsal ihtiyaçlara, programı kuşatan sosyal, kültürel ve ekonomik yapıya bağlı olarak farklılık gösterir. Farklı eğitim/öğretim tecrübelerinden yararlanmak suretiyle mevcut tecrübeyi zenginleştirmek ve geliştirmek mümkündür. Genel anlamıyla formal, informal, planlı veya plansız bir şekilde, bireyde istendik yönde davranış değişikliği meydana getirmek için icra edilen her türlü fıkıh faaliyeti, fıkıh eğitimi kapsamına girer. Fıkıh alanındaki bilgi, beceri ve değerlerin planlı bir süreç dâhilinde öğrenciye kazandırılması ise fıkıh öğretimi olarak isimlendirilebilir. Bu yönüyle lisans ve lisansüstü düzeylerde bir program ve süreç dâhilinde yürütülen her türlü fıkıh faaliyeti, fıkıh öğretimi kapsamına girer. Fıkıh eğitim programlarının hedeflerini, içeriğini, eğitim durumlarını ve değerlendirme süreçlerini bizzat fıkıh hocalarımız belirlemektedir. Fıkıh öğretim ve öğrenimi alanındaki tecrübeye bir katkı sağlayacağını düşünerek, Ürdün Üniversitesi Şeria Fakültesindeki lisans fıkıh öğretim sistemini hedef, içerik ve yöntem gibi eğitimin temel dinamiklerini esas almak suretiyle incelemeyi faydalı gördük. Fıkıh ve Fıkıh Usulü, Masarıfu'l-İslamiyye ve Usuluddin olmak üzere üç kısımda faaliyet gösteren Şeria Fakültesi, fıkıh öğretimi açısından önemli bir tecrübeye sahiptir. Ülkede yürürlükte olan Ahvali Şahsiye Kanunu, 1917 tarihli Osmanlı Aile Hukuku kararnamesinin devamı olup bu alanda şer'î mahkemeler çalışmaktadır. Ülkede finans bankacılığı gelişmiştir. Buna bağlı olarak Şeria fakültelerinde Masarıfu'l-İslamiyye isminde müstakil bölümler açılmıştır. Fıkıh usulünün temel konuları, füru fıkıhın temel alanları müstakil birer derse dönüştürülerek derinliğine işlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Fıkıh Usulü, Masarıfu'l-İslamiyye, Usuluddin, Fıkıh Öğretimi

Abstract

Education programs vary according to the policy of education and management, short and long term goals, social needs, and also political, social, cultural and economic structure that surrounds the program. It is possible to enrich and improve the existing experience by benefiting from different teaching and learning experiences. In this respect, it will be useful to examine the undergraduate fiqh teaching system by regarding the fundamental dynamics of education such as goal, content and method in Jordan University Faculty of Sharia where we had been for thesis research.

Faculty of Sharia, which is acting in three parts Religious Method, Fiqh and Fiqh Method and Islamic Banking, has an important experience in the field of Fiqh and Fiqh Method.

Key Words: Fiqh, Fiqh Method, Islamic Banking, Divinity, Fiqh Teaching

GİRİŞ

Gazalî, her bir ilmin diğer ilimlerin temel ilkelerine muhtaç olduğunu belirttiikten sonra, ihtiyaç duyulan ilmin temel ilkelerini delil olarak kullanmak için o ilimi derinliğine bilmenin şart olmadığını söylemiştir.¹ Bu anlamda eğitim bilimlerinin temel ilkerini esas alarak bir fıkıh eğitimini değerlendirmek ve bu alandaki tecrübeyi geliştirmek için eğitim bilimcisi olmak şart değildir. Nitekim lisans ve lisansüstü düzeydeki fıkıh öğretiminin hedeflerini, içeriğini ve yöntemini belirleyen de fıkıh hocalarımızdır. Dolayısıyla fıkıh öğretim sistemlerini ve bu alandaki çalışmaları değerlendirmek de fıkıh araştırmalarının bir parçası olarak görülebilir. Bu doğrultuda eğitim bilimlerinin bazı ilke ve kavramlarını kullanarak Ürdün Üniversitesi Şeria Fakültesindeki fıkıh eğitimi değerlendirmeyi faydalı gördük. Bundan önce *fıkıh ve fıkıh usulü eğitim/öğretimini* kavramsal açıdan analiz etmek yerinde olacaktır. Bu kavramlar fıkıh, fıkıh usulü, eğitim ve öğretim kavramlarından oluştuğu için, öncelikle her bir kavramı tek başına ele almak, bilahere sentezlemek uygun olacaktır.

Fıkıh usulü, şer'î hükmün icmalî (aslı ve talî) delillerini, bu delillerin hükme delalet yöntemini, müçtehidin durumunu ve içtihat faaliyetini, varılan hükmün kısımlarını ve ilişkili olduğu kavramları inceleyen bir ilimdir.² *Fıkıh* genel anlamıyla mükellefin lehine ve aleyhine olanı bilmesidir.³ Dar anlamıyla fıkıh; tafsîlî delillerden hareketle ulaşılan şer'î ve amelî hükümleri bilmektir.⁴ Fıkıh mükellefin söz, fiil ve tavırlarını belirli hükümlere bağlayarak onun var oluş gayesini gerçekleştirmeyi, adaleti tesis ederek hak ve özgürlükleri güvence altına almayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda fıkıh, Allah ve insan arasındaki ilişkileri, beşeri münasebetleri, insan-eşya, insan-toplum, insan-çevre ilişkilerinin yanı sıra uluslararası ilişkileri de düzenleyen disiplinler arası bir ilimdir.⁵

Yaygın olan tanıma göre *eğitim*, *kendi yaşantıları yoluyla bireyde istendik ve kalıcı izli davranış değişikliği meydana getirme, kültürleme ve kültürlenme* sürecidir. *Öğretim* ise, *belirli bir plan ve süreç dahilinde (eğitimin amaçlarını gerçekleştirecek) bilgi, beceri ve değerlerin öğrenci tarafından öğrenilmesine kılavuzluk etme etkinliğidir*. Öğrenilen bilgi davranış değişikliğini de beraberinde getiriyorsa eğitim ve öğretim amacına ulaşmıştır. Amacı gerçekleştiriyorsa yetersizdir, hedeflerin, içerik ve eğitim durumlarının gözden geçirilmesi gerekir. Bunun için öncelikle uzun ve kısa vadeli hedeflerin netleştirilmesi, ikinci olarak bu hedefleri gerçekleştirmek üzere içeriğin ve eğitim durumlarının stikrarlı bir şekilde geliştirilmesi gerekir. Öğretim, öğrenciye sadece bilgi yüklemek değildir. Öğretim, öğrenciyi ahlak, itikad, söz, amel/davranış, zihin, bilgi, beceri gibi yönlerden bir bütün olarak ele almak ve planlı bir süreç ve program dahilinde eğiterek belirlenen amaca ulaştırmaktır. Eğitim planlı ve plansız bütün öğrenme-öğretme süreçlerini içine alır. Öğretim ise, eğitimin bir plan ve program dahilinde, hedef, muhteva, yöntem ve

¹ Gazalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed et-Tusî, *el-Mustasfa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, s.7.

² Cezerî, *Mi'racu'l-Minhac*, s.37; Zeydan, *el-Veciz*, s.11; Şa'ban, Zekiyuddin, *Usulu'l-Fıkıh*, trc. İbrahim Kafi Dönmez, TDV Yay., Ankara, 2006, s.28.

³ Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, *el-Bahru'l-Muhîr fî Usulî'l-Fıkıh*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007, I, 1

⁴ Gazalî, *el-Mustasfa*, s.5; Cezerî, Muhammed b. Yusuf, *Mi'racu'l-Minhac Şerhu Minhaci'l-Vusul ila İlmi'l-Usul*, Daru İbn Hazm, Mekke, 2011, s.39; Zeydan, Abdülkerim, *el-Veciz fî Usulî'l-Fıkıh*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1987, s.8-11; Zerkeşî, *el-Bahr*, I, 15;

⁵ Komisyon, *İslam Hukuku El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2012, s.32.

değerlendirme çerçevesinde yürütülmesidir. Öğretim süreci, belirlenen amaçları gerçekleştirmek üzere bilgi, beceri ve değerleri planlı bir süreç dahilinde öğrenciyi kazandırmaktır.⁶

Bu tanım ve izahlardan hareketle: *Fıkıh ve fıkıh usulü eğitimi* planlı/plansız, örgün ve yaygın, resmi ve gayri resmi şekilde icra edilen bütün fıkıh faaliyetleridir. *Fıkıh öğretimi* ise, fıkıh eğitim faaliyetlerinin bir plan ve program dahilinde önceden belirlenen hedef, muhteva, eğitim durumları ve ölçme değerlendirme süreçleri çerçevesinde icra edilmesidir.

Buna göre *fıkıh öğretimi*; bir plan, program, hedef, muhteva, ölçme ve değerlendirme süreci dahilinde öğrencinin şer'î ve ameli hükümleri, fıkıh alanındaki bilgi, beceri ve değerleri öğrenmesine klavuzluk etme etkinliğidir. *Fıkıh usulü öğretimi* ise, aynı süreç dâhilinde şer'î delilleri, delalet yöntemlerini, delilden hareketle şer'î/amelî hükümlere ulaşma metodolojisini, ulaşılan hükmün kısımlarını, hükme ulaşma faaliyeti olan içtihat kurumunu, müçtehit ve içtihadın şartlarını öğrenmeye klavuzluk etme, diğer bir ifadeyle mevcut sorunları şer'î hükme bağlama melekesini kazandırma sürecidir. Okul, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde icra edilen fıkıh eğitimi faaliyetleri planlı, programlı ve formal olduğundan, fıkıh öğretimi kapsamına girer. Bu tanım ile davranışa dönüşmeyen bilgi değil, bizzat davranış değişikliğini de bereberinde getiren bir süreci kastetmekteyiz. Fıkıh eğitimi ise, planlı ve plansız olan her türlü fıkıh faaliyetini kapsamaktadır.

Toplum ile eğitsel yetiştirme arasındaki karşılıklı ilişkileri ve etkilenmeleri inceleyen bilim dalı *eğitim sosyolojisi*⁷ olarak tanımlanırsa, fıkıh eğitiminin toplumla ilişkisini ve etkilenmelerini incelemek *fıkıh eğitim sosyolojisi* olarak isimlendirilebilir. Öğretim sistemleri mensubu oldukları sosyolojik ortamda şekilleniyor, mevcut hedeflere ve toplumsal ihtiyaçlara cevap verecek şekilde düzenlenip işletiliyorsa, fıkıh öğretim sistemlerinin de bu çerçevede şekilleneceği söylenebilir. Nitekim ahvali şahsiye alanında şer'î mahkemelerin çalıştığı bir toplumda, lisansüstü düzeyde şer'î kaza bölümünün yer alması; İslam bankacılığının yaygınlaşmasıyla, lisans ve lisanüstü masarifu'l-islamiyye bölümlerinin açılması o toplumun iktisadi ve hukuki ihtiyacından kaynaklanır. Aynı şekilde Fıkıh yerine İslam Hukuku kavramının kullanılması, fıkıh ihtisas alanlarının kamu hukuku ve özel hukuk şeklinde tasnif edilmesi, mevcut fıkıh birikimini hukuk formatına dönüştürme çabası, yürürlükteki hukuk sisteminden etkilenerek fıkıh birikimini güncelleme gayreti şeklinde izah edilebilir.⁸ Günümüzde fıkıh, usul ve furu açıdan kendisini yenilemeye çalışmaktadır. Bu kapsamda yeni vakıaların şer'î hükme bağlanması, fıkıhın bilimsel verilerden yararlanması, İslam iktisadı alanında sigortacılık, şirketler, finans bankacılığı gibi alanlara açılım sağlaması; fıkıh araştırma merkezlerinin, lisansüstü ve ansiklopedi çalışmalarının ulaştığı verilerin dikkate alınması, klasik mahtut ve taşbaskısı kitapların tahkik edilmesi, fıkıh mirasının kolay ve anlaşılır bir üslupla sistematize edilmesi, çalışılmış konulardan ve günümüzde varlığı söz konusu olmayan ayrıntılardan uzaklaşılması gerekmektedir.⁹ Tüm bunlar, fıkıh eğitim sosyolojisi kapsamında, fıkıh eğitiminin içinde bulunduğu şartlar muvacehesinde kendisini yenileme gayretinin bir gereğidir.

⁶ Güven, Bülent, *Öğretim İlke ve Yöntemleri-Öğretim İlke ve Yöntemleriyle İlgili Temel Kavramlar*, Pegem Akademi yay., Ankara, 2010, s.2; Sönmez, Veysel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Anı Yay., Ankara, 2011, s.6; Büyükkaragöz, Savaş-Çivi, Cuma; *Genel Öğretim Metotları*, Konya, 1994, s. 29; Demirel, Özcan, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme-Öğretme Sanatı*, Pegem Yay., Ankara, 2004, s.9.

⁷ Ergün, Mustafa, *Eğitim Sosyolojisi*, <http://www.egitim.aku.edu.tr/egsos.pdf>, Erişim Tarihi: 25.09.2014.

⁸ Komisyon, *İslam Hukuku El Kitabı*, s.37.

⁹ Şehvan, Raşid Said, ed-Davabit Şer'iyye, Daru'l-Me'mun, Amman, 2013, s.124-125.

Bu makale, *fıkıh eğitimi*, *fıkıh öğretimi* ve *fıkıh eğitim sosyolojisi* kavramlarının çerçevesinde, Ürdün Üniversitesi Şeria Fakültesi lisans fıkıh öğretimini değerlendirmektedir. Şeria Fakültesinin kuruluş gayesi, fakültedeki linsans bölümlerinin hedefleri, bu hedeflere ulaşmak için kullanılan muhteva fakültenin web sitesinden ve bölümlerin kendisinden alınmıştır. Makalenin yazımında bir yıllık araştırma süresi boyunca kaldığımız üniversitede Şeria Fakültesi dekanıyla, Fıkıh ve Masarifu'l-İslamiyye bölüm başkanları, bölüm hocalarıyla ve şeria fakültesi öğrencileriyle yaptığımız kişisel görüşmelerden, iştirak ettiğimiz fıkıh derslerinden istifade edilmiştir. Fıkıh dersleri ve içerikleri bölüm huttalarından alınmış, okutulan ders kitaplarının içeriği ile karşılaştırılmıştır. Yaklaşık olarak her dersin kaynağı dipnotta ve kaynakçada belirtilmiştir. Bundan hareketle fakültedeki fıkıh öğretimi, muhteva ve sistematik açısından değerlendirilmiştir.

1. ÜRDÜN ÜNİVERSİTESİ LİSANS FIKIH ÖĞRETİMİ

Ürdün Üniversitesi Şeria Fakültesi 1964'te Amman'ın Cebel Lueybid mahallesinde Şer'î İlimler Fakültesi olarak kurulmuş, 1971'de üniversite kampüsüne taşınmıştır. Fakülte üniversitenin kuruluşunda dördüncü sırada yer almaktadır. Kuruluşundaki asıl amaç: İslam dinine hizmet ve davet etmek, yeryüzünün imar edilmesi için dosdoğru bir yol takip etmek ve yaratılış gayesini gerçekleştirmektir. Bu gaye ise yalnızca Allah Tealanın rızası için sadece ona kulluk yapmaktan ibarettir.¹⁰ Eğitim sistemlerinin dünyevileşmenin etkisinde kaldığı günümüzde, fakültenin kuruluş amacını ve işleyiş tavrını bu şekilde açıklaması anlamlıdır. Üniversitenin yüksek harç miktarları fakülteyi istifadeyi zayıflatsa da, genel itibarıyla fakülte bu gayeye hizmet etmeye çalışmaktadır. Geri kalan tüm faaliyetler bu gayeyi gerçekleştirmek için birer vasıtaadır.

Fakültenin lisans eğitimi, *Usulu'd-Din (Kelam-İslam Akidesi)*, *Fıkıh ve Fıkıh Usulü* ile *Masarifu'l-İslamiyye (İslam Bankacılığı)* olmak üzere üç ana bölümden; lisansüstü eğitim ise *Usuluddin*, *Fıkıh ve Fıkıh Usulü*, *Kadau's-Şer'î* ve *Muasır İslam Araştırmaları* olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.¹¹ Bu taksim ve isimlendirmeden de anlaşılacağı üzere, Şeria fakültesinde Fıkıh/İslam Hukuku eğitimi, lisans ve lisansüstü düzeylerinde büyük bir yere sahiptir.

Ürdün anayasasında devletin resmi dininin İslam olduğu, ahvali şahsiye kanununun şer'î olduğu belirtilmiştir. Ülkede çalışan şer'î mahkemeler aile hukuku, İslamî vakıflar ile diyet hükümleri konusunda yetkilidir.¹² Hristiyan mezheplerin bu alandaki hukuk ihtiyaçları ayrı bir kanun ile düzenlenmiştir. Gayrı müslimlerin ahvali şahsiye davalarına, kendi cemaatleri tarafından seçilen başkan ve üyeleri bakmaktadır. Aldıkları mahkeme kararları resmi açıdan bağlayıcı olup devlet müeyyidesiyle desteklenmiştir.¹³ Bu yönüyle ahvali şahsiye alanında çoğulculuk hakimdir. Medeni kanunun anlaşılmasında ve yorumlasında *fıkıh usulü kuralları* esas alınır. Açık bir kanunun var olduğu konularda içtihat geçersizdir. Kanun bulunmuyorsa, İslam fıkınının maslahata en uygun görüşünü tercih edilir. Bu da yoksa, sırayla İslam fıkınının genel ilkeleri, sahih örf ve adalet ilkeleriyle hükmedilir.¹⁴ Ülkede finans bankacılığı gelişmiştir. Bunlara bağlı olarak fıkıh öğretim sistemi, ahvali şahsiye, şer'î mahkeme ve İslami finans

¹⁰ <http://sharia.ju.edu.jo/ar/arabic/Home.aspx>, Erişim Tarihi: 30.09.2014.

¹¹ <http://sharia.ju.edu.jo/ar/arabic/Home.aspx>, Erişim Tarihi: 30.09.2014

¹² Muşakıbe, Emin, *Nizamu's-Siyasiyyu'l-Urdunî*; Emanetu'l-Kubra Yay., Amman, 2009, ss.72-81; Bostancı, Ahmet, *Ürdünde Müslümanlara ve Gayrı Müslimlere Yönelik Dini Yargı Sistemi*, Usûl, İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı:3, Sakarya, Ocak-Haziran, 2005, s.120; Ayrıca Bkz. <http://www.lob.gov.jo/AR/Pages/AdvancedSearch.aspx>, Erişim Tarihi: 28.09.2014.

¹³ Bostancı, a.g.m., s.134; Muşakıbe, *Nizamu's-Siyasiyyu'l-Urdunî*, s.74

¹⁴ <http://www.lob.gov.jo/AR/Pages/AdvancedSearch.aspx> Erişim Tarihi, 30.09.2014.

alanındaki hukuk ihtiyacına cevap verecek şekilde düzenlemiştir. Bu doğrultuda lisans düzeyinde *fıkıh ve fıkıh usulü* bölümüne ek olarak *masarıfu'l-islamiye* bölümü açılırken, lisansüstü düzeyde ise *fıkıh ve fıkıh usulü* bölümünün yanında *el-kadau'ş-şer'î* bölümü açılmıştır.

Lisans düzeyindeki fıkıh öğretimi, *fıkıh ve fıkıh usulü* ile *masarıfu'l-islamiyye* bölümleri altında müstakil bir şekilde icra edilmektedir. Kısmen ilahiyatlara benzeyen *usuluddin* bölümünde de fıkıh dersleri okutulmaktadır. Öğrenci, lisansı bitirmek için, 132 kredilik ders almakla yükümlüdür. Dersler zorunlu ve seçmeli olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Zorunlu dersler, *üniversitenin ortak zorunlu dersleri*, *fakültenin ortak zorunlu dersleri* ve *bölümün ortak zorunlu dersleri* olmak üzere üç; seçmeli dersler ise *üniversitenin seçmeli dersleri* ile *bölümün seçmeli dersleri* olmak üzere iki kısımdır. Zorunlu derslerin 12 kredisi üniversitenin, 30 kredisi fakültenin, 66 kredisi ise bölüm/alan dersleridir. Seçmeli derslerin ise 15 kredisi üniversite, 9 kredisi bölümle ilgili olmak üzere 24 saattir.¹⁵ Her bir ders ortalama üç kredi olunca, öğrenci ortalama 45 ders almakta, bu da dönem başına 5 veya 6 derse tekabül etmektedir. Burada dikkat çeken husus ders sayısının azlığı ve kredisinin yüksekliği, derslerin doğrudan alana dönük olması ve alan dışı derslerin azlığıdır. Biz alan dışı dersleri bir tarafa bırakarak üniversite, fakülte ve bölüm bazındaki fıkıh derslerini esas alacağız.

1.1. ÜNİVERSİTE VE FAKÜLTENİN FIKIH DERSLERİ

Üniversite genelinde *Nizamu'l-İslam*, *Sekafetu'l-İslamiye* ve *Hukuku'l-İnsan* dersleri seçmeli olarak verilmektedir.

• Nizamu'l-İslam

Bu ders şeria fakültesi fıkıh bölümü tarafından verilmektedir. Ders kitabı sağlam bir sistematik, ilgi çekici ve kolaylaştırılmış içerik, sade bir dil ve üslubuyla dikkat çeken bu ders üniversite öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafından seçilmektedir.¹⁶ Derste İslam düzeni tanım, maksat, özellik ve ilişkili olduğu alanlar açısından incelenmektedir. İslam düzeninin itikad, ibadet, hukuk, eğitim, aile, iktisat, siyaset ve ceza hukuku ile, uluslararası ilişkilerle bağlantısı incelenmekte, bu düzenin evrensel olduğu, hayatın her alanını kuşattığı ve her karesini düzenlediği, her yer ve zaman açısından uygulamaya elverişli olduğu belirtilmektedir.¹⁷ Böylece üniversitenin yaklaşık her bölümünden mezun olanlar, en az bir fıkıh dersi almış olmaktadır. Buna ek olarak şeria fakültesinde, 20 öğretim üyesi tarafından hazırlanan *Sekafetu'l-İslam* dersinde kültür kavramı, ilişkili olduğu diğer kavramlarla ele alınmakta, islam kültürünün tanımı ve boyutları izah edilmektedir. Bu bağlamda kültürün iman, ibadet ve ahlak boyutu; laiklik, küreselleşme, modernizm, evrensellik konuları, İslam'da kadının konumu, insan hakları, cihat, islam'ın teröre bakışı gibi kısmen fıkıha da temas eden konular incelenmektedir.¹⁸ *Hukuku'l-İnsan* dersinde de insan hak ve özgürlükleri ele alınmakta, bu hak ve özgürlüklerin fıkıhi boyutlarına yer verilmektedir.¹⁹ Gerek bu dersler gerekse, liselerde ve mescit ders halkalarında verilen sağlam fıkıh eğitimi sayesinde, herhangi bir fakülteden mezun olan öğrenci, namaz kıldırabilecek düzeyde temel fıkıh bilgisi kazanmaktadır.

¹⁵ <http://sharia.ju.edu.jo/ar/arabic/Home.aspx>, Erişim Tarihi: 30.09.2014.

¹⁶ Kişisel Görüşme, el-Mikdâdî, Mansur Mahmud ,Usulu Fıkıh Bölümü Öğretim Üyesi, 21.09.2014; Abdullah, İshak (Arap Dili ve Edebiyatı Öğrencisi), Kişisel Görüşme, Ekim, 2014.

¹⁷ **Ders Kaynakları:** Ebu Yahya, Muhammed Huseyn; Ebu İd Halil el-Abd; Ğayzan, Yusuf Ali; Geylanî, Zeyd; Sertavî Mahmud Ali; Sava, Ali Muhammed; Muharime, Zeyab Abdülkerim; Salahîn Abudlmeccid Mahmud; Geylanî, Abdulah İbrahim Zeyd, *Nizâmu'l-İslam*, ss. 5-7, Daru't-Tarık, Amman, 2011, s.6-7.

¹⁸ **Ders Kaynakları:** Nevfel, Ahmed, (Komisyon) *es-Sekafetu'l-İslamiyye ve Kadaya'l-Asr*, Daru'l-Hamid, Amman, 2011; s.300-301.

¹⁹ **Ders Kaynağı:** Hassan Muhammed, *el-Hukuku'l-İslamiyye*, Mektebetu'l-Feyyaz, Amman, 2006, s.687.

Şeria Fakültesinde her üç bölümün almak zorunda olduğu ortak fıkıh dersleri şunlardır:

- **Fıkhü't-Tahare ve's-Salat ve's-Sıyam**

Bu derste, el-Fıkhü'l-Menhecî isimli Şafiî fıkhı kitabının temizlik, namaz ve oruç bölümleri okutulmaktadır. İlmihal alanına giren temel konular ve bu kapsamdaki hükümler temel delilleriyle birlikte işlenmektedir.²⁰

- **Fıkhü'z-Zekat ve'l-Hac**

Derste klasik zekat konularıyla birlikte hisse senetleri, zekat-vergi ilişkisi, fitre sadakası; hac ibadetinin detayları ve umre konuları işlenmektedir.²¹ Üniversite'ye bağlı olan Merkezu's-Sekafetu'l-İslamiyye, her yıl yabancı öğrencileri umreye götürmektedir. Böylece alınan ders fiili olarak tatbik edilmektedir. Ürdün mescitlerinde, Vezaretü'l-Evkaf ve Şuûnun desteğiyle Ramazan ayının son on gününden bayramdan sonrasına kadar, uzun süre kurulan *sunduku'z-zekat ve's-sadakat* yoluyla zekat, fitre ve sadakalrın yerine getirilmesi sağlanmaktadır.

Ürdün'ün büyük çoğunluğu Şafiî olduğundan, ibadetler alanındaki yerleşik uygulama de genellikle Şafiî mezhebine göredir. Ahvali şahsiye kanunu büyük oranda Hanefi mezhebine dayanmaktadır. Uygulamada dört mezhebin izlerini görmek mümkündür. Toplumdaki yaygın fıkıh anlayışı, Hz. Peygamber'in (s) iki durum arasında muhayyer kaldığında en kolayını tercih etme esasına dayanmaktadır. Nitekim Şafiî abdest esnasında ince çorap üzerine mesh edenlerin sayısı az değildir.

- **el-Medhal ila Fıkhî'l-İslamî**

Derste fıkıh ve fıkıh usulünün tanımları, fıkhın kaynakları, amacı ve kendisini diğer hukuk sistemlerinden ayırt eden özellikleri, furu fıkhın ana hatları, ana hatlarıyla fıkıh dönemleri, fıkıh mezhepleri, kurucuları ve ortaya çıkışları, muamelatın temeli olan akit nazariyesi, mali muamelelerin çeşitleri, mulkiyetin turleri ve yolları işlenmektedir.²²

Değerlendirme: İlmihal alanına giren derslerin sınıflandırılarak müstakilen verilmesi konuları detaylıca ele alma imkanı vermekte ve fıkıh öğretimini kolaylaştırmaktadır. İslam Fıkhına Giriş dersi bundan sonra alınacak ibadat, muamelat ve ukubat derslerinin ana hatlarını çizmektedir. Seçmeli olan Fıkıh Usulüne Giriş dersi ise temel usul konularını ele almaktadır. Öğretimin ilerleyen safhalarında bu konular müstakil derslere ayrılmakta ve detaya inilmektedir. Bu durum, fıkıh öğretim sisteminin kolaydan zora, basitten karmaşığa, küçük adımlar, tedricilik ve tündengelim ilkesine göre düzenlendiğini göstermektedir.

1.2. FIKIH VE FIKIH USULÜ BÖLÜMÜ FIKIH ÖĞRETİMİ

Fıkıh ve Fıkıh Usulü bölümü, fakültenin kurulduğu tarihten (1971) bu yana faaliyet göstermektedir. Bilahare Usuluddin ve Masarifu'l-İslamiye, bu bölümden ayrılmıştır. 2010 yılı itibarıyla öğrenci mevcudu 300'den fazla olan bu bölümde, halen 9 Profesör, 21 Doçent ve 1 Yardımcı Doçent olmak üzere 31 öğretim üyesi bulunmaktadır.²³

Bölümün misyonu: Şer'î ilimler alanında toplumu aydınlatarak, üstün ahlak ve değerlere yönlendirecek öğrenciler yetiştirmektir. Vizyonu: Pratik fıkıh alanında yeterli donanıma sahip bir nesil inşa etmek üzere, öğrenciye fıkıh melekesi kazandırmak ve bunu güçlendirmek, öğrenciyi imam-hatiplik, davet-irşad, fetva, şer'î mahkemelerde hakimlik, şer'î avukatlık ve basın gibi farklı alanlarda çalışmaya hazırlamaktır. Görevi: İbadet, mali muamele

²⁰ **Ders Kaynakları:** el-Buğa, Mustafa; el-Hîn Mustafa, Şerbecî Ali, **el-Fıkhü'l-Menhecî**, Daru'l-Kalem, Beyrut, 1996, I, 267-272; Ebu'l-Hac, Salah, el-Mişkat Ahkamu't-Tahare ve's-Salat, ve'z-Zekat, Daru'l-Verrak, Amman, 2005, s.344.

²¹ **Ders Kaynağı:** Hassune, Arif, **Fıkhü'z-Zekat ve'l-Hac**, Ders Notları, Amman, 2014, s.12-14, s.185.

²² Bkz. el-Eşkar, Ömer Süleyman Abdullah, **el-Medhal ila's-Şeriatü'l-Fıkhî'l-İslamî**, Daru'n-Nefais, Ürdün, 2012, s.15, s.305-312; Zeydan, Abdulkarim, **el-Medhal li-Dirasetü'l-Şeriatü'l-İslamiyye**, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2002, s. 6.

²³ <http://sharia.ju.edu.jo/ar/arabic/Home.aspx>, Erişim Kaynağı, 30.09.2014.

ve aile hukuku alanlarında şer'î amelî hükümleri izah etme, çağdaş sorun ve problemlere çözüm üretmek üzere araştırma yapma, uzamanlık alanlarına giren konularda farklı görüş ve mezheplerin yaklaşımını karşılaştırma, ahvali şahsiyeye temas eden hükümleri açıklamaktır.²⁴ Mezunlar açısından imam hatiplik ve öğretmenlik arasında fark yoktur. Her iki görev de *el-vazîfe'l-hukumiyye* (devlet görevi) olarak aynı hak ve imkanlara sahiptir.²⁵ Fakültenin fıkıh ve fıkıh usulü bölümü üzerine kurulması, fıkıhın hayatın her karesini düzenleyecek bir mahiyette olmasından kaynaklanmıştır.

Bölümde zorunlu ve giriş mahiyetindeki fıkıh derslerinden sonra, alanla ilgili derslerin detayına girilmektedir. Bu kapsamda fıkıh usulü ve kaideleri; furu fıkhıta ibadetler, muamelat ve ukubat alanları ve bu alanlardaki yeni sorunlar; Ürdün medeni kanunu ve ahvali şahsiye kanunu, şer'î mahkemeler usulü ve tarihi, mahkeme ve ispat yolları; İslam iktisadi, karşılaştırmalı fıkıh ile fıkıh araştırma-yöntem ve teknikleri alanında dersler verilmektedir.

Bölümde 17 tane zorunlu fıkıh dersi vardır. Fakültenin zorunlu olan 4 fıkıh dersiyle birlikte bu sayı 21 e çıkmaktadır. Bölümün 13 adet olan seçmeli derslerinden 8 tanesi fıkıh alanındadır. Bunlardan 3 tanesinin seçilmesi zorunludur. Bölüm genellikle bu dersleri fıkıh alanından seçirmektedir. Böylece bölümdeki zorunlu fıkıh dersi sayısı 29 adete (87 krediye) ulaşmaktadır. Nizamü'l-islam dersi de eklenince, toplam fıkıh dersi sayısı 30'a yani 90 krediye çıkmaktadır. 132 kredinin 90 kredisi fıkıh bölümünün bizzat kendisine aittir. Geri kalan 42 kredilik dersler ise kıraat, siyer, genel islam kültürü gibi seçmeli derslerin yanı sıra, üniversitenin zorunlu derslerinden oluşmaktadır. Bu durumda bölüm derslerinin 2/3 si doğrudan alanın kendisiyle ilgilidir. 1/3 i ise alanı destekleyen tefsir, hadis ve kelam/usuluddin ve kıraat gibi derslere tahsis edilmiştir. Eğitim bilimleri alanında *terbiyetü'l-islamiyye* dersi seçmeli olsa da, bölüm tarafından zorunlu seçmeli olarak verilmektedir.

Bölüm yukarıda zikredilen hedeflerini, vizyon ve misyonunu gerçekleştirmek için, derslerin ve muhtevanın 2/3'sini doğrudan alana, kalanların ise bu alana temel sayılan diğer derslere tahsis etmiştir. Bir kısmı zorunlu, bir kısmı seçmeli olan fıkıh dersleri şunlardır:

1.2.1. Fıkıh ve Usul Bölümünün Zorunlu Fıkıh Dersleri

• Masâdirü'l-Ahkam fî Usulî'l-Fıkıh

Bu derste, fıkıhi hükümlere kaynaklık eden kitap, sünnet, icma, kıyas, mesalihi mürsele, örf, sahabi kavli, şer'u men kablena, medine ehlinin ameli, seddi zerayi gibi asli ve tali şer'î deliller, usul ekollerinin görüşleriyle birlikte ele alınmaktadır.²⁶

• el-Hukumu's-Şer'î ve'd-Delâlât

Hüküm bahsi, hükmün teklifi ve vaz'î kısımları, hakim, mahkumun fih, mahkumun bih, mahkumun aleyh konuları; lafzın manaya delaletinin açıklık ve kapalılık, vazedildiği anlamda kullanılmasını yönünden kısımları, manaya delalet şekilleri bu derste ele alınmaktadır.²⁷

• el-İçtihad ve't-Taklid, et-Tercih ve't-Tearuz

Bu derste fıkıh usulünün içtihat, illet ve illeti belirleme yolları, taklit, ifta ve istifta, teruz, tercih ve nesh konuları incelenmektedir.²⁸

²⁴Muhammed, Ahmed el-Hatîb, Şeria Fakültesi Dekanı, Kişisel Görüşme, Temmuz, 2014; İmad Abdulhafiz, Ürdün Üniversitesi, Fıkıh ve Fıkıh Usulü Bölümü Başkanı, Kişisel Görüşme, Temmuz, 2014; Ayrıca Bkz. <http://sharia.ju.edu.jo/ar/arabic/Home.aspx>, Erişim Tarihi, 20.09.2014.

²⁵ Kişisel Görüşme, Hani el-Alami, İd el-Merriidy, Temmuz, 2014.

²⁶ Rifaî, Cemile Abdulkadir, Azîzî, Abdulfettah, *Mesadirü't-Teşrî fî'l-Fıkhi'l-İslamî* (Usulü'l-Fıkıh fî Sevbihi'l-Cedid), Mektebetü'l-Vataniyye, Amman, 2007, c.I, ss.419-424; Bkz. Zeydan, Abdulkarim, el-Vecîz fî Usulî'l-Fıkıh, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1987, ss.152-275.

²⁷ Zeydan, Abdulkarim, el-Vecîz fî Usulî'l-Fıkıh, ss.354-377.

²⁸ es-Sûsî, Muhammed Abdulmecid, *el-İçtihad ve't-Taklid et-Teâruz ve't-Tercih*, Ders Notları, Amman, 2014, ss.5-11.

Nizamu'l-Hukm fi'l-İslam

İslam'da yönetim biçiminin ele alındığı bu ders siyasetu's-şer'iyye alanını incelemektedir. Devletin tanımı, ortaya çıkması, gayeleri, rükünleri, otorite çeşitleri, devlet başkanı, başkan yardımcıları ve hakimler, yönetimin temel ilkeleri, yöneticinin ve halkın görev ve sorumlulukları, yöneticiye başkaldırma ve yöneticiyi azletme, devletin iç ve dış siyaseti, gayrı müslimlerle ilişkileri, şura, adalet, musavat, ehli hal ve akd, biat, seçim, anayasal düzenleme, şer'î hukukun üstünlüğü gibi konular ele alınmaktadır.²⁹

- **Alâkâtü'd-Duveliyye**

İslam'da uluslararası ilişkileri konu edinen bu ders, uluslararası savaş ve barış konuları, Daru'l-İslam ve Daru'l-harp, uluslararası antlaşmalar, çeşitleri ve hükümleri ele alınmaktadır.³⁰ Nizamu'l-hukm dersiyile birlikte, fıkıhın devlet düzenine, devletin diğer devletlerle olan ilişkilerine yön veren boyutu detaylarıyla birlikte ele alınmış olmaktadır.

- **el-Kanunu'l-Medeniyyu'l-Urdunî**

Ürdün medeni kanununun kaynaklarını, hedeflerini ve hükümlerini ele alan bu derste, ferdi tasarruflar, yararlı ve zararlı fiiller, sebepsiz kazanç ve zenginleşme gibi temel konular işlenmekte, fıkhi açıdan değerlendirilmektedir.³¹

- **Ahvali Şahsiyye-I**

Ahvali şahsiyenin tanımı, nikah, nafaka, mehir, nikah manileri, süt emme; eşler arası anlaşmazlık durumları, kayıplık hali, boşamayı mubah kılan kusurlar, talak, hul', tefrik gibi boşama türleri, boşamanın iddet, nesep, hidane, nafaka gibi sonuçları ele alınmaktadır. Ders kitabında her konuyla ilgili olarak öncelikle Ürdün Ahval-i Şahsiyye kanun maddeleri ele alınmaktadır. İkinci olarak konuyla ilgili fıkıh görüşleri delilleriyle birlikte ortaya konulmakta, kanunun hangi fıkhi görüşe dayandığı belirtilmektedir.³²

- **Ahvali Şahsiyye-II**

Bu derste, miras konusu (terikeye taalluk eden borç, vasiyet, bedel haccı, kefarete gibi haklar; mirasa mani durumlar, miras sebepleri, avliye, red, ceninin ve mefkudun miras durumları) ile vasiyet, vasiyetin türleri ve hükümleri ele alınmaktadır.³³

Ahvali şahsiyye kanunları ilk etapta bir kaç istisna dışında Hanefî mezhebinden alınmıştır. Sonradan yapılan düzenlemelerle dört mezhebin görüşlerine, zahiri mezhebinin ve muasır İslam hukukçularının görüşlerine de yer verilse de, Hanefi mezhebine aykırı görüşler azınlıktadır.³⁴

- **Fıkhu'l-Kaza ve Turuku'l-İsbat**

Yargılama fıkhi ve ıspat yollarının ele alındığı bu derste, yargılamanın tanımı, önemi ve meşruiyeti, hakimin atanması, mahkeme davaları, yargının rükün ve şartları, ihtisas alanları; şahitlik, ikrar, yemin, hakim bilgisi, hakim raporu ve karineler gibi temel ıspat yolları ele alınmaktadır.³⁵

²⁹ Bkz. Ebu İd, Arif Halil, *Nizamul Hukm fıl İslam*, Amman, 1995, ss.284-288.

³⁰ Bkz. Ebu İd, Arif Halil, *el-Alakatu'd-Duveliyye fi'l-Fıkhi'l-İslamî*, Daru'n-Nefais, Amman, 2014. s.317-312.

³¹ Ebu'l-Basal, Abdunnasir Musa, *el-Kanunu'l-Medeniyyu'l-Urdunî-Dirasetun fi'l-Fıkıh*, Daru'n-Nefais, Ürdün, 2012, s. 319-325.

³² Bkz. el-Eşkar, *el-Vadıh fi Şerhi Kanuni'l-Ahvali's-Şahsiyyeti'l-Urduniyye*, Daru'n-Nefais, Amman, 2010, s.9, s.141, s.225, s.440; 437-448.

³³ Bkz. Ebu İd, Arif Halil, *el-Veciz fi'l-Vasaya ve'l-Mevaris*, Daru'n-Nefais, Amman, 2013, ss.281-288, Berrac, Cuma Muhammed, *Ahkâmu'l-Miras fi's-Şeriatil-İslamiyye*, Daru Yafa, Amman, 1999, s.769.

³⁴ Bostancı, a.g.m., s.124, s.130.

³⁵ Bkz. Zeydan, Abdulkerim, *Nizamu'l-Kaza fi Şeriatil-İslamiyye*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2011, ss.309-326; Ebu Safiyye, Fahrî, *Fıkhu'l-Kada ve Turuku'l-İsbat*, İrbid, 2001, ss.7-9, s.53, s.64, ss. 37-37, 81-84, 221-224.

- **Fıkhu'l-Ukubat**

İslam ceza hukukunun temel konularını ele alan bu derste, suçun tanımı ve unsurları, zina, kazif, hırsızlık, içki içme, anarşi çıkarma gibi suç türleri ve bunlara verilen had cezaları; adam öldürme suçu ve çeşitleri ile kısas ve diyet cezaları; bunların dışında kalan suçlara verilen tazir cezaları işlenmektedir.³⁶

- **Muamelatu'l-Maliyye'l-Muasıra**

Derste çağdaş mali sorunlar fıkıh açısından ele alınmaktadır. Kredi kartları, indirim kartları, sigorta, çek, senet ve borsa gibi konular bu derste incelenmektedir. Bu tür mali muamelelerle ilgili olarak, klasik fıkıhın yanı sıra, bilimsel fıkıh toplantılarında alınan kararlar da kitaba eklenmiştir.³⁷

- **el-Kavaidu ve'd-Davabitu'l-Fıkhiyye**

Fıkıh kaideleri, fıkıh nazariyeleri, furûk, eşbah ve nezairin tanımı, usul kaidelerinden farkı; fıkıh kaidelerin doğuşu, önemi ve bağlayıcılığı ile genel fıkıh kaideleri işlenmektedir. Mustafa ez-Zerka, mecellenin ilk yüz kaidesini esas alarak bu kaideleri şerh, tatbik (furu fıkihtan örnekler getirerek) ve de istisna (kuralın dışında kalan durumlar) açısından değerlendirmiştir.³⁸

- **Fıkhu'l-Eyman ve'n-Nuzur, Hazr ve'l-İbaha**

Helal ve haram, yemin ve nezir ve kurban konularının ele alındığı bu derste, mezheplerin konuyla ilgili görüşleri delilleriyle birlikte ele alınmakta, delil açısından en güçlü olan görüş tercih edilmektedir. Ürdün Üniversitesinde telif edilen ders kitabı, konuları ayrıntıya inmeden, basit, veciz, anlaşılır, güçlü delillerle sistematik biçimde ele almıştır.³⁹ Bu ders öğrenciye klasik fıkıh kitaplarındaki ibaha-hazr bilgilerinin yanı sıra, ortaya çıkan yeni durumları hükme bağlama kabiliyetini kazandırmayı hedeflenmektedir. Bölüm ikinci sınıf öğrencilerinin her birine *piyasadaki ithal peynirin islam fikhında hükmü* türünden farklı araştırma ödevlerinin verilmesi bunu desteklemektedir.⁴⁰

- **el-Fıkhu'l-Mukarin**

Ana hatlarıyla karşılaştırmalı fıkıhın tanımı, önemi, furu ve usul ihtilaflarının sebeplerinin ele alındığı bu derste; *oruç, zekat, hac, süt kardeşliğini meydana getiren asgari süt emme miktarı, bir defada üç talakın hükmü, kürtaj* gibi en az on tane konuyla ilgili olarak önce mezhep görüşleri, ikinci olarak bu görüşlerin dayandığı deliller ortaya konulmakta ve bu görüşlerden delil ve maslahat açısından güçlü olanı tercih edilmektedir.⁴¹

³⁶ Bkz. Berrac, Cuma Muhammed, **el-Ukubat fi'l-Fıkhi'l-İslamî**, Daru'l-Faruk, Amman, 2013, s. 300-301; Ebu Rahiyye, Macid, **el-Veciz fi Ahkami'l-Hudud ve'l-Kisas**, Daru'n-Nefais, Amman, 2009, s.298, ss.335-345.

³⁷ Bkz. el-Haslan, Sa'd b. Turkî, **Fıkhu'l-Muamelati'l-Maliyye'l-Muasıra**, Daru's-Samiî, Riyad, 2012, s.152, s.79, s. 53-54; Kaleci, Muhammed Revvas, **Muamelatu'l-Maliyye'l-Muasıra**, Daru'n-Nefais, Amman, 2010, ss.163-168.

³⁸ ez-Zerka, Ahmed b. Muhammed, Thk. Mustafa Ahmed Zerka, **Şerhu Kavaid'l-Fıkhiyye**, Daru'l-Kalem-ed-Daru'ş-Şamiyye, Dimaşk-Beyrut, 2012, ss.503-509; Şubeyr, Muhammed Osman, **el-Kavaidu'l-Kulliyye ve'd-Davabitu'l-Fıkhiyye**, Daru'n-Nefais, Amman, 2007, ss.427-436

³⁹ Ebu Faris, Muhammed Abdulkadir, **Kitabu'l-Eymân ve'n-Nuzûr**, Daru'l-Erkam, Amman, 2013, ss.9-12, s.177-184.

⁴⁰ Ali, Özyürek, (Şeria Fıkıh ve Fıkıh Usulü 2. Sınıf Öğrencisi) Kişisel Görüşme, Ekim, 2014.

⁴¹ Bkz. el-Eşkar, Süleyman; Ebu Rahiyye, Macid; Şubeyr Muhammed Osman; Ebu'l-Basal, Abdunnasır, **el-Mesail fi'l-Fıkhi'l-Mukarin**, Daru'n-Nefais, Amman, 2003, ss.11-17,s.169, s.195, s.235, s.259, ss.321-327.

- **Menahicu'l-Bahs fi'l-Fıkh ve Usûlih**

Furu fıkıh ve fıkıh usulu alanında yapılacak araştırma yöntemlerinin ele alındığı bu derste, bilimsel araştırmanın önemi ve yöntemi, fıkıh ve fıkıh usulü araştırma ve tahkik yöntemleri, fıkıh ve usulünün temel kaynakları ele alınmaktadır.⁴²

- **Fıkh'u't-Teberruat ve't-Tevsikât**

Güven ve teberru esasına dayalı akitlerin ele alındığı bu derste, mali sözleşmelerde güven esasına dayanan rehin, kefalet ve havale gibi konular; vakıf, hibe, ariyet, lukata, lakît gibi teberru esasına dayanan konular, bunun yanı sıra sulh, ihyau'l-mevat, gasp gibi konular da ele alınmaktadır.⁴³

- **Fıkh'u'l-Muâvadat ve's-Şerikât**

İslamda mali mubadeleler ve şirketlerin ele alındığı bu derste, satım sözleşmesi, rükünleri, şartları, ikale, fasit bey'ler ve hükümleri, ayıp muhayyerliği, görme muhayyerliği ve meclis muhayyerliği konularının yanı sıra, tevliye, murabaha, vad'iye, ıstısnâ, sarf, gibi bey türleri; ribanın tanımı, illeti ve hükümleri, şufa ve icare ile hükümleri, İslam fıkıhında şirketler, şirketlerin rükünleri, şartları ve çeşitleri, musakat ve muzaraa gibi şirket türleri alınmaktadır.⁴⁴

1.2.2. Fıkıh ve Fıkıh Usulü Bölümünün Seçmeli Fıkıh Dersleri

- **el-Medhal İla Usulü'l-Fıkh'il-İslamî**

Fıkıh usulüne girişten ibaret olan bu derste, fıkıh ve usul kaideleri tanımlanarak aralarındaki fark belirtilmekte, fıkıh kaidelerine nasıl ulaşıldığı, bunların nasıl uygulanacağı anlatılmakta ve ana hatlarıyla fıkıh usulünün temel konuları ele alınmaktadır.⁴⁵

- **Nazariyyatu'l-Fıkhıyye**

Fıkıh nazariyelerinin/teorilerinin ele alındığı bir derstir. Fıkıh nazariyesi benzer şart, rükün ve sebeplere sahip olan meseleleri bir araya getirerek, müstakil bir çalışmada belirli bir ünite şeklinde ele almak suretiyle ulaşılan fıkıh/hukuk form ve teorilerinden ibarettir. Akit teorisi, mülkiyet teorisi, vakit teorisi, içtihat teorisi gibi nazariyeler bu türdendir.⁴⁶ İslam Hukukunun pozitif hukuktaki form karşılıkları, fıkıhın hukuk formuna sokulması, islam hukukunun temel ilkeleri, kaynakları ve özellikleri, butlan ve fesat teorisi, hak teorisi, akit teorisi, hakkın kötüye kullanılması teorisi, öngöremezlik teorisi, kusurlu sorumluluk teorisi ve sonuçları gibi önemli nazariyeler, bu nazariyelerin ortaya çıkışı, gelişimleri ve mahiyetleri ile bu alanda telif edilen eserler ele alınmaktadır.⁴⁷

- **el-Kadaya'l-Mustecidde fi'l-İbâdât**

İbadetler alanında ortaya çıkan yeni sorunların çözüme ulaştırılmasını hedefleyen bu ders, alanındaki yeni fetvaları ele almakta, ortaya çıkan yeni durum ve sorunları çözüme bağlamaya çalışmaktadır. Derste el-Fıkh'u'l-Müsteciddat fi'l-İbâdât ile Musteciddatu'l-Fıkhıyye fi'z-Zevac ve'Talak kitapları okutulmaktadır. İbadetler alanında ortaya çıkan yeni problemler, bu problemler hakkında içtihadın hükmü ve kaynakları, yeni temizlik yöntemleri, zekat alanında ortaya çıkan yeni durumlar (hisse senetleri, maaşlar, kira gelirlerinin zekatı), imsak

⁴² Bkz. ed-Durrî, Kahtan Abdurrahman, **el-Bahsu'l-Fıkhıyyu ve Mesadiruh**, Kitab Naşirun, Beyrut, 2012, s. 5-6; Kaleci, Muhammed Revvas, **Menahicu'l-Bahs fi'l-Muamelatü'l-Maliyye**, Daru'n-Nefais, Beyrut, 1999, s.137, s.45, s.7; Ebu Suleyman, Abdulvehhab İbrahim, **Menhecu'l-Bahs fi'l-Fıkh'il-İslamiyye**, Meketebetu'r--Ruşd, Mekke, 2006, ss.7-10.

⁴³ Bkz. el-Makdsî, Bahauddin Abdurrahman b. İbrahim, **el-Udde Şerhu'l-Umde**, Daru'l-Hadis, Kahire, 2003, I, ss.273-320.

⁴⁴ Bkz. Ebu Munis, Raid, **el-Muvadât el-Maliyye (Ders Notları)**, Amman, 2014, s.5-7; Mavsılî, Mahmud b. Mevdûd, **el-İhtiyar li Ta'lîl'l-Muhtar**, Matbaatu'l-Halebiyye, Kahire, 1937, II, ss.3-39.

⁴⁵ Bkz. Eşkar, el-Vazıh fi Usulil Fıkh lil Mubtediîn, Usulu fıkh'a giriş Dar Nefais, amman, 2008, ss.307-310; İbn Cezzi, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed, Takribu'l-Vusul ila İlmi'l-Usul, Daru Nefais, 2012, ss.171-175

⁴⁶ Bkz. Ebu Yahya, Ali, **Kavaid Fıkhıyye Ders Notları**, Amman, 2014, s.130.

⁴⁷ Bkz. Zeydan, Abdulkerim, Nezarat fi's-Şeriatü'l-İslamiyye, Mussese'tu'r-Risale, Beyrut, 2000, 473-502.

vakitlerinin ve orucun başlangıcını belirleyen tabii alametlerin tespitinde astronomi verilerini kullanmak, uçak yoluyla hacca gidenlerin ihrama girecekleri yerler, ekran görüntüsü yoluyla imama uymanın hükmü, günümüzde minada geceleminin hükmü ve imkanı, misyar evliliği, tıbbi müdahaleler, talakla ilgili klasik ve güncel sorunlar bu derste ele alınmaktadır.⁴⁸

- **Fıkhü'l-Kitab ve's-Sunne**

Bu derste en az on beş hüküm konusu seçilerek Kitap ve sünnetteki naslar çerçevesinde incelenmektedir. Fatihanın hükümleri, imamın arkasında kıraate bulunma, anne-babaya iyilik, şer'î hükmün tebliğ edilmesi ve gizlemenin yasaklanması, resim-heykel ve müziğin hükmü, ehli kitap veya müşriklerle evlenmenin hükmü, cihadın hükmü ele alınan bazı konulardır. Her konuyla ilgili olarak mezheplerin görüşleri delilleriyle birlikte ele alınmakta ve bunlardan biri tercih edilmektedir.⁴⁹ Derste Kitap ve sünnetteki hükümlerin, usul kuralları çerçevesinde hayata nasıl tatbik edileceğine dair bir yöntem geliştirilmektedir.

- **el-İktisadu'l-İslamî**

Dersin içeriği İslam iktisadının tanımı, önemi, hedefleri, kaynakları, temel özellikleri, ekonomik sorunlar ve çözüm yöntemleri, İslam'da iktisadi mezhepler, İslam'da mülkiyet ve çeşitleri, İslam'da mali düzen ve kaynakları gibi konulardan oluşmaktadır.⁵⁰

- **Tarihu Kaday'l-İslamî**

Derste İslam devlet düzeninin bir parçası olarak yargı ve tanımı, yargı kurumu ile diğer devlet kurumları arasındaki ilişkileri, İslam yargısının Hz. Peygamber dönemi, tedvin öncesi ve tedvin sonrası dönemleri, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Osmanlılar dönemi ve modern dönem olmak üzere yargı kurumunun geçirdiği tarihi süreçler ele alınmaktadır.⁵¹

- **Tahricu'l-Furu Ale'l-Usul**

Furu fıkhıta ihtilafın temel nedenleri, önemli usul kurallarına bağlı olarak meydana çıkan furu ihtilaflar; usul açısından lafzın manaya, emir ve nehyin hükme delaletinin, tercih usulindeki farklılıkların, icma ve kıyasın, hakkında ihtilaf edilen diğer delillerin furu fıkhıta sonuçları bu kapsamda ele alınmaktadır.

- **Usulu'l-Muhakemat ve Tatbikatuha**

Yargı düzeninin temel ilkeleri, şer'î mahkeme usulünün tanımı, konusu, Ürdün'de mahkemelerin kurulması ve ihtisas alanları, şer'î hakim atama şartları, atama işlemleri, Ürdün Şer'î mahkemelerinde yargılanma usulü, şer'î mahkemelerden çıkan yargı hükümleri ve kararları ile bu karar ve hükümlerin bozulması konuları ele alınmaktadır.⁵²

- **el-Medhal ila İlmi'l-Kanun**

Ürdün hukuk sistemi ve kanunlarına giriş mahiyetinde olan bu kitapta kanun ve hak teorisi ele alınmaktadır.⁵³

1.2.3. Fıkıh ve Fıkıh Usulü Bölümünde Sistemik ve Yöntem

1- Klasik fıkıh, usul ve furu alanlarına, bu alanların ana konuları ise kendi içinde müstakil derslere taksim edilmiştir. Herbir ders diğerinin ön koşulu olabilecek biçimde, kolaydan zora, basitten karmaşığa ve küçük adımlarla hedefe ulaştıracak biçimde sistematize edilmiştir. Esnek bir karakterde olan fıkıh programı bir taraftan klasik fıkıh alanında

⁴⁸ Bkz. es-Siddîkî, Tahir Yusuf Siddîk, **Fıkhü'l-Musteciddat fi'l-İbadat**, Daru'n-Nefais, Amman, 2013, s.89, s.193, s.311-318; el-Eşkar, Usame Ömer Süleyman, **Müsteciddat fi Kaday'z-Zevac ve't-Talak**, Daru'n-Nefais, Amman, 2000, ss.279-287.

⁴⁹ Bkz. el-Eşkar, Ömer Süleyman, **Fıkhü'l-Kitab ve's-Sünne**, Daru'n-Nefais, Amman, 2010, s.331.

⁵⁰ Bkz. Mısıri, Yunus Refik, **Usulu'l-İktisadi'l-İslami**, Daru'l-Kalem, Dımaşk, tsz., s.11, s.44, s.35.

⁵¹ Bkz. Davud, Muhammed Ali, **Usulu'l-Muhakematü's-Ser'iyye**, Daru's-Sekafe, Amman, 2004, s.25-73.

⁵² Bkz. Davud, Muhammed Ali, **Usulu'l-Muhakematü's-Ser'iyye**, Daru's-Sekafe, Amman, 2004, s.77, s.286.

⁵³ Bkz. Sarraf, Abbas; Hizbun, Corc, **el-Medhal ila İlmi'l-Kanun**, Daru's-Sekafe, Amman, 2011, s.13.

derinleşirken; diğer taraftan furu fikhın aile-miras-vasiyet, kazau'ş-şer'î konuları yürürlükteki hukuk sistemi, yargı sistemi ve mezhep görüşleriyle birlikte karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve bu alandaki hukuk ihtiyacının karşılanması; Kitap ve Sünnetten hareketle, ibadet ve muamelat alanlarında ortaya çıkan yeni sorunlar karşısında fikhın kendisini yenilemesi hedeflenmiş, usul ve furu alanındaki çalışmalarda kaynak ve araştırma yöntemleri belirlenmiştir.

Nitekim el-Medhal ile Usuli'l-Fikh dersinin yanı sıra, usuldeki temel konuları "Mesadiru'l-Ahkâm fi Usuli'l-Fikh", "el-Hukumu'ş-Şer'î ve'd-Delalât" "İçtihad-Taklid, Tercih-Tearuz" gibi müstakil dersler altında verilmektedir. Bu sayede konuları derinliğine işlenmekte, mevcut ders kitabının yanı sıra, öğrencinin konuyla ilgili olarak mütekellim, fukaha ve memzuc usul eserlerinden faydalanması sağlanmaktadır.

2- Tahricu'l-Usul ele'l-Furu kapsamında "el-Kavaidu ve'd-Davabitu'l-Fikhiyye" ile "Nazariyyatu'l-Fikhiyye" derslerinde, furu fikhı yeniden değerlendirmek ve benzer konuları bir araya getirmek suretiyle tespit edilen *fikh kaideleri*, *fikh kuralları* ve *fikh nazariyeleri* ele alınmaktadır. Nitekim bu alandaki çalışmaları furu ve usul birlikteliğinde yürütmek, fukaha metodunu işleterek yeni kural, kaide ve nazariyelere ulaşmak mümkündür.⁵⁴

3- Furu fikh alanındaki dersler, *Fikhu'l-Ukubat*, *Fikhu'l-Muavadat ve'ş-Şerikat*, *Fikhu't-Teberruat ve't-Tevsikat*, *Fikhu'l-Mukarin*, *Fikhu'l-Kitab ve's-Sünne* gibi kısımlarına ayrılmıştır. Fikhın yürürlükteki kısmı *Ahvali Şahsiye*, *el-Medhal ile'l-Kanun*, *Kazau'ş-Şer'î*, *Usulu'l-Muhakemat eş-Şer'iyye* gibi derslerde işlenmektedir. Fikhın yeni durum ve sorunlara bakan yönü ise *Fikhu'l-Müsteciddat fi'l-İbadat*, *Kadaya'l-Maliyye'l-Muasıra* gibi derslerde işlenmektedir.

4- Fakülteadaki fikh eğitiminin kendisini güncelleyerek yenileme gayreti içinde olduğunu anlamak mümkündür. Nitekim Raşid Said: *Fikh alanındaki tecdit; fikh ehliyetinin güçlendirilmesi, fikhın teorik ve pratik yönünün güçlendirilmesi, İslam düşüncesinin önemli boyutlarından biri olan fikhın farklı zaman ve mekan dilimlerinde ortaya çıkan yeni sorunların çözümünde hakettiği rolü yerine getirmesi olarak tanımlamıştır.* Devamla: *Toplumun terk ettiği şer'î ameli hükümleri ihya ederek yaymak, nasların ve makasudın doğru anlaşılması için hüküm istibatında kullanılan yöntemlerin yenilenmesi, bu tecdit faaliyetinin zorunlu bir gereğidir. Gayesi ise fikhın hayatın her karesini düzenlemesidir. Bunun için hüküm içtihat kurumunun işletilmesi, hüküm kapsamının genişletilmesi, fikhın hayatı kuşatması gerekir. Fikhi hükümlerin tahriften ve intihalden korunması, bidatlerden arındırılması, islam toplumunun bizzat kendi bünyesinden veya oryantalizm gibi harici tesirlerden doğan şüphelerin bertaraf edilmesi gerekir.*⁵⁵ Bunun yolu ise usul ve furu alanında sağlam bir eğitimden geçmektedir. Şeria fakültesindeki fikh programı da içerik açısından buna müsaittir.

5- Bölümde verilen derslerin 2/3 si fikh alanına, kalanlar ise ağırlıklı olarak tilavet, tecvid, hadis ve tefsir alanlarına mahsus olup, bölümün amaçlarını gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Alan dışı derslerin sayısı ise olabildiğince azdır.

6- Şeria fakültesinin ders içeriklerinin ve oktulan ders kitaplarının büyük kısmı Ömer el-Eşkar, Mustafa Ahmed ez-Zerka, Salâh Ebu'l-Hac, İbrahim Geylanî, Mahmud es-Sertavî, Arif Ebu İd gibi bizzat Ürdün üniversitesinde çalışmış ve çalışmakta olan hocalar tarafından, bir kısmı ise diğer Arap ülkelerinde alanında kendisini ispatlamış ilim adamları (Zeydan, Zuhayli, Kardavi, Karadağî vb.) telif edilmiştir. Ana hatlarıyla bu kitaplar klasik furu ve usul kitaplarındaki malumatı sağlam bir sitematik ile çeşitli kitaplara taksim ederek sade ve anlaşılır

⁵⁴ Doktora tezimizde ele aldığımız Hüküm ve Vakit ilişkisi, İslam Hukukunda Vakit Nazariyesi anlamında bir çalışmadır. Zira emir ve nehiy temelinde vakit unsuru, vaz'î bir hüküm olarak furu fikhın ibadet, muamelat ve ukubat alanlarında sebep, şart ve mani olarak tezahür etmekte, buna bağlı olarak vucub, nedb, hurmet, kerahet, sıhhat, butlan ve fesat gibi hükümlerin doğmasına kaynaklık etmektedir.

⁵⁵ Şehvan, *Davabit Şeriyye*, s.112-123.

bir dil ile, herkesin anlayabileceği bir tarzda ele almış; klasik fıkıh mirasını güncelleyerek çağdaş sorunlarla ilişkilendirmiştir. İhtiyaç duyulan kitapların büyük kısmı bizzat Ürdün'deki matbaalar tarafından basıldığından öğrencinin kaynak sıkıntısı yoktur. Klasik fıkıh kitaplarının ise ibaresi kolay olanları seçilerek dilden kaynaklanan zorluklar bertaraf edilmiştir.

7- Ders kitaplarının büyük çoğunluğu içerik açısından Arap telif usulüne göre sistematize edilmiştir. Bu sitematik Kitap-Bâb-Fasıl-Mebhas-Matlab-Fer' sıralaması şeklinde genelden özele doğrudur. Örneğin Ahvali Şahsiye Kitabı içinde "evliliğin çeşitleri ve hükümleri" bâbı "evliliğin çeşitleri", "evliliğin hükümleri" "evlilik sözleşmesinin resmîyete kaydedilmesi" "nikah akdinde şart koşmak" şeklinde dört fasıla; bu fasıllardan evliliğin çeşitleri faslı "ahvali şahsiyede nikah akdinin çeşitleri" alt mebhasına, bu mebhas da kendi arasında "sahih akit", "batul akit", "fasit akit" "kanundaki görüş" "muta ve muvakkat nikah" olmak üzere beş matlaba ayrılmıştır. Her bir matlabın altında bulunan maddeler ise fer' sayılmaktadır.⁵⁶ Bu anlamda kitaplar içerik açısından güçlü bir sistematığe sahiptir.

8- Tüm dünyada olduğu gibi Arap dünyasında da ciddi boyutlarda çevre sorunları bulunmaktadır. Dolayısıyla programda, fıkıhın insan ve çevre ilişkilerini ele alarak düzenleyen bir dersin bulunmaması eksiklik sayılabilir.

9- Fakülte'deki her üç bölüm farklı binalarda ders görmektedir. Sınıflar karma olmakla birlikte, bayan öğrenciler arka sıralarda, erkek öğrenciler ön sıralarda oturmaktadır. Derslerde takrir, soru cevap ve konuları şematize etme yöntemi ve beyaz tahta kullanılmakta, öğrencilerin derse hazırlıklı gelmesi sağlanmakta, verilen araştırma ödevleriyle öğrenci aktif hale getirilmektedir. Sınıflarda bilgisayar teknolojisi, tepegöz, projeksiyon veya akıllı tahta gibi teknolojiler bulunmamaktadır. Ders hocaları usul ve furu gibi farklı alanlarda ihtisaslaşmaya gitmiştir. Kendi alanlarında derin bir uzmanlığa ve saygınlığa sahiptirler.

10- Yarıyıl tatillerinde cüz'î bir ücret karşılığında fıkıh ve fıkıh usulü alanında kurslar düzenlenmektedir. Öğrenciler, yaygın eğitim kapsamında gerek vakıflar, dini kuruluşlar veya ücretli özel kursların verdiği derslerden, gerekse çeşitli mescitlerdeki günlük ve haftalık ilim halkarından fıkıh ve fıkıh usulü dersi alma imkanına sahiptir.

11- Fıkıh ve fıkıh usulü öğretiminde, karşılaştırmalı fıkıh yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemin öğretim ilkelerinin aşamalılık ilkesine, kolaydan zora, basitten karmaşığa hareket ilkelerine uygunluğu tartışmalıdır. Öncelikle karşılaştırmalı yöntemin, belirli bir mezhebi esas alarak bu mezhepte derinleşmek, bilahare bu mezhebi diğer mezheplerle kıyaslamak suretiyle icra etmek mümkündür. Öğrenci aynı esnada, aynı konuyla ilgili dört mezhebin görüşünü delilleriyle birlikte kavramakta zorlanabilir. Bu durum onun fıkıh alanında derinleşmesine değil, birden çok mezhep bazında yüzeyselleşmesine yol açabilir. Klasik fıkıh öğretim metotlarında, tek mezhepte derinleşmek suretiyle karşılaştırmalı yöntem geçilmesi bu gerçeği dikkate almaktan kaynaklanmıştır. Fıkıh ve Fıkıh Usulü bölümü öğrencileriyle yaptığımız görüşmelerde, karşılaştırmalı yöntemin fıkıh alanında derinleşmeye değil, birden çok mezhepte yüzeyselleşmeye yol açtığı, en çok istifade ettikleri hocaların öncelikle tek mezhep üzerinde uzmanlaşanlardan oluştuğu belirtilmiştir.⁵⁷

1.3. MASARIFU'L-İSLAMİYYE BÖLÜMÜ FIKIH ÖĞRETİMİ

Fıkıh aslî ve talî delillerden hareketle mevcut sorunları hükme bağlarken, bir taraftan hükmü doğrudan nasslardan çıkarmakta, diğer taraftan şer'î ilimlerin yanı sıra, tahkikül menat

⁵⁶ Bkz. el-Eşkar, el-Vazıh fi Şerhi Kanuni'l-Ahvali's-Şahsiyyeti'l-Urduniyye, Daru'n-Nefais, Amman, 2010, s.9, s.141, s.225, s.440; 437-448.

⁵⁷ Kişisel Görüşme, İd el-Merridiy, Omar en-Ni'mah, Şeria Fakültesi Fıkıh ve Fıkıh Usulü Bölümü, Ekim, 2014.

kapsamında pozitif bilimlerin verilerinden faydalanarak hüküm vermektedir. Birinci tür içtihad, naslardan hüküm istinbatında bulunma içtihadıdır. Lafzın manaya ve hükme delaleti kapsamında, sarf, nahiv, mantık, belağat ve fıkıh usulü gibi alet ilimlerine, metin ve senet tenkidi açısından hadis ve hadis usulü gibi ilimlere dayanır. İkinci içtihad ise tahkikül menat içtihadı olup, şer'î hükme bağlanamamak meselenin bizzat kendisini bilmek ve illetin varlığını yokluğunu tahkik etmektedir. Bu durum o meseleyle ilgili bilimsel verilerin dikkate alınmasını zorunlu kılar.⁵⁸ Nitekim her bir cüz'î ilim, müddeayı ıspat sadedinde ihtiyaç duyulan diğer ilimlerden yararlanmayı, bu da diğer ilimlerin temel ilkelerini bilmeyi gerektirmektedir.⁵⁹

Bu anlamda bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, beşeri münasebetlerin farklılaşması, örfün değişmesi disiplinler arası yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.⁶⁰ Söz gelimi ibadetlerin dayandığı şer'î vakit alametlerinin tahkikinde astronomi, coğrafya veya fizik verilerinden yararlanmak gerektiği gibi;⁶¹ tıbbî durumların veya finans alanına giren konuların şer'î hükme bağlanmasında tıp ve iktisat alanındaki bilimsel verilerden faydalanmak gerekebilir. Zira eskiden basit bir karakterde olan mali muameleler günümüzde özel bir ihtisas alanına konu olacak şekilde karmaşıklaşmıştır. Buna bağlı olarak fıkıh öğretiminde disiplinler arası yaklaşım gerektiren alanlarda, alanla doğrudan ilişkisi olan yan dersler de zorunlu hale gelebilmektedir. Masarıfu'l-İslamiyye lisans bölümü de, İslam bankacılığının gelişmesine bağlı olarak, fıkıh ve fıkıh usulünü temele alınarak pozitif hukuk ile iktisadi ve idari bilimler arasında disiplinler arası bir yaklaşımın gereği olarak açılmıştır.

Bölümün misyonu: İslam bankacılığı alanında kapsamlı ve geniş bir ufka sahip, bu alandaki bilgi ve becerileri uygulamaya güç yetirebilen öğrenciler yetiştirmektir. Vizyonu: İslam bankacılığı alanında idarecilik yapabilecek, İslam'a uygun bankacılık sistemini geliştirebilecek, İslam iktisadı fikrini temel alarak iktisadi sorunlara çözüm üretebilecek bir jenerasyon yetiştirmektir. Bölümün hedefleri: İslam bankacılığı alanında çalışan kurumlara akademik alt yapı hazırlamak, bu alanda ihtiyaç duyulan kalifiye eleman ihtiyacını karşılamak, Ürdün'ün yanı sıra Malezya, Kuveyt ve Racihi-Bank gibi İslam bankacılığı alanında gelişmiş olan uluslararası mali kuruluşlarla işbirliği yapma, öğretim üyelerine yaz dönemlerinde farklı ülkelerde araştırma imkanı sunarak İslam bankacılığının zayıf ve güçlü yönlerini tespit etme ve geliştirme fırsatı vermek ve tüm bunların sayesinde İslam İktisadını geliştirmektir.⁶² İktisadi bilimlerle şer'î ilimleri bir arada veren masarıfu'l-İslamiyye mezunları eğitim, islam bankacılığı ve sigorta şirketleri alanında görev almaktadır.⁶³

1.3.1. Masarıfu'l-İslamiyye Bölümü Zorunlu Fıkıh Dersleri

Fakültenin ortak zorunlu dersleri olan *Fıkhü't-Taharet ve's-Salat ve's-Sıyam; Fıkhü'z-Zekat ve'l-Hac, el-Medhal ila Fıkhil-İslamî*, derslerinin yanı sıra aşağıdaki fıkıh derslerinin alınması zorunludur:

- **Mebâdiu'l-İktisadi'l-İslamî**

Derste ana hatlarıyla İslam İktisadı temel ilkeleri ve ana hatlarıyla birlikte, İslam iktisadının dayandığı satım akdinin mubahlığı, ribanın ve ana sermayeyi stoklamanın haramlığı, var olan sermayenin nasıl işletilmesinin vacip olması, aldatmanın, rüşvetin, ihtikarın ve hilelerin haramlığı ele alınmaktadır.⁶⁴

⁵⁸ Şatbî, İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-Muvafakat fi Usulî's-Şeriat*, Thk. Muhammed İskenderanî-Adnan Derviş, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, IV, 758-759.

⁵⁹ Gazalî, *el-Mustasfa*, s.7.

⁶⁰ Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İFAV Yay., İstanbul, 2011, s.225.

⁶¹ Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, ss.221-222.

⁶² <http://sharia.ju.edu.jo/ar/arabic/Home.aspx> Erişim Tarihi: 28.09.2014.

⁶³ http://registration.ju.edu.jo/Lists/SpecDesc/All_Desc.aspx Erişim Tarihi: 29.09.2014.

⁶⁴ Bkz. el-Misrî, Yunus Refik, *Usulu'l-İktisadi'l-İslamî*, Daru's-Şamiyye, Beyrut, 1999, s.11, s.35, s.153, s.271-279.

- **Usulu'l-Fıkıh**

Bu derste Usulu Fıkıh'ın tanımı, amacı, hedefleri, hükümlerin nakli ve içtihadî kaynakları, içtihadın tanımı, çeşitleri, alanları, kıyas, istihsan, mesalihi mürsele, makasidu'ş-şeria gibi içtihat kaynakları, fetvanın tanımı, kuralları ve şartları, içtihadî delillerin İslam bankacılığı alanında nasıl tatbik edileceği, kollektif içtihat/icma ve bunun İslam bankacılığının gelişimindeki rolleri ele alınmaktadır.⁶⁵ Örneğin الأمور بمقاصدها fıkıh kaidesi ele alınarak şerhedilmekte, ikinci olarak bu kuralın mali muamelelerde tatbikatı yapılmaktadır. Aralarında daha önceden hediyeleşme adeti bulunan borçlunun, henüz borcunu ödmeden önce alacaklıya verdiği hediyeden maksadı alacaklının zaman tanınması, verdiği borç karşılığında ek bir ihstanda bulunmaksa, bu hediyeğin verilmesi ve alınması riba anlamına geleceğinden haram sayılır.⁶⁶

- **Fıkhu'l-Muavadat'il-Maliyye**

İslam fıkının satım sözleşmeleri, tanımları, rükünleri, şartları, akdin taraflarının görev ve sorumluluklarını düzenleyen kaideler, akit muhayyerlikleri ve İslam bankacılığı alanına uygulanması; tevliye, murabaha, vaz'ıye, ıstisna, sarf, selem gibi İslam bankacılığı alanına uygulanan akitlerin tanımı, rükün ve şartları, vekalat ve sulh akdinin İslam bankacılığı alanına uygulanması, kira akdinin rükünleri, şartları, çeşitleri ve İslam bankacılığı alanında uygulanması bu derste alınan başlıca konulardır.⁶⁷

- **Muamelatu'l-Maliyye'l-Muasıra**

Derste modern mali sorunların fıkıhı açıdan ele alınmaktadır. Kredi kartları, indirim kartları, sigorta, çek, senet ve borsa gibi konular bu derste incelenmektedir. Bu tür mali muamelelerle ilgili olarak, klasik fıkıhın yanı sıra, bilimsel fıkıh toplantılarında alınan kararlar da kitaba eklenmiştir.⁶⁸

- **et-Tesviku'l Masrafiyyu'l-İslami**

Ana hatlarıyla İslam'ın banka pazarlamacılığına bakış açısı, pazarlamacılıkta geçerli olan İslam ahlakı ve İslamî değerler, İslam ekonomisinde üretim ve tüketim usullerinin şer'î kurallarla ilişkisi bu dersin kapsamına girmektedir.⁶⁹

- **er-Rikabe ve't-Tedkik eş-Şer'î fi'l-Masarıfı'l-İslamiyye**

İslam bankacılığındaki muamelelerin şer'î kurallara uygunluğunun sağlanması, şer'î kurallara aykırılığın önlenmesi için denetim ve araştırma kurulunun nasıl kuruluş, işleyiş usullerinin, görev ve sorumluluklarının belirlenmesi bu kapsamda ele alınmaktadır.⁷⁰

- **et-Tevsikat ve'l-Mudayenat ve't-Teberruat**

İslam fıkında güven esasına dayanan rehin, kefalet, havale gibi akitlerin rükünleri, şartları ve bunların İslam bankacılığı alanında uygulanması; taşınabilir malların ve arazilerin rehni, bankacılık kefaletleri; İslam bankacılığında karz, hibe gibi teberru akitlerinin uygulanması; finansmanın sunulmasından ve tahsil edilmesinden veya gecikmelerden kaynaklanan borçlanmalar bu kapsamda ele alınmaktadır.

⁶⁵ Bkz. el-Kahtanî, Fevaz Muhammed Ali Farı', el-Kavaid ve'd-Davabitu'l-Fikhiyye'l-Muessire fi Muamelati'l-Masrafiyyeti'l-İslamiyye, Müessesetu'r-Risale, Dimaşk, 2013, I, ss.1361-1393.

⁶⁶ el-Kahtanî, **el-Kavaid ve'd-Davabitu'l-Fikhiyye**, I, 308.

⁶⁷ Bkz. Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin, **el-Muamelatu'ş-Şer'iyye**, Daru't-Talayi', Kahire, 2012, s.271.

⁶⁸ Bkz. el-Haslan, Sa'd b. Turki, **Fıkhu'l-Muamelati'l-Maliyyetu'l-Muasıra**, Daru's-Samiî, Riyad, 2012, s.152, s.79, s.53-54; Şubeyr, Muhammed Osman, **el-Muamelatu'l-Maliyyetu'l-Muasıra**, Daru'n-Nefais, Amman, 2007, s.391.

⁶⁹ Bkz. Karadağî, **Buhus fi'l-Muamelati'l-Maliyyetu'l-Muasıra**, Daru'ş-Şakir, Beyrut, 2009, s.441.

⁷⁰ Bkz. Hammad, Hamza Abdulkerim, **er-Rikabetu'ş-Şer'iyye fi'l-Masarıfı'l-İslamiyye**, Amman, 2004, s.3-4, s.10-11, s.42.

- **el-Ameliyyatu'l-Masrafiyyetu'l-İslamiyye**

İslam bankacılığına giriş mahiyetinde olan bu derste, İslam bankacılığının tanımı, kuruluş sebepleri, özellikleri ve hedefleri, dayandığı temeller; islam bankacılığında ana sermayeyi kullanma yolları, mevduat çeşitleri; murabaha, borç, taksit, selem, ıstisna, katılım yoluyla finans, mudarebe yoluyla finans, ticari evrakların elde edilmesi, rehin alınması, kira yoluyla finansın çeşitleri uygulanması, ücretli vekalet işlemleri, arazi finansı gibi konular ele alınmaktadır.⁷¹

- **Siyasetu'n-Nakdiyye ve'l-Maliyyetu'l-İslamiyye**

Nakit ekonomisi, nakit türleri, İslam'ın çağdaş nakit ekonomisine yaklaşımı, merkezi bankanın tanımı, görevleri, ekonomik istikrarın geliştirilmesi, İslam iktisat siyaseti, zekatın nakdî ve malî siyasetteki rolü gibi konular bu ders kapsamında ele alınmaktadır.⁷²

- **Kavâidu'l-Fıkhiyye fi'l-Muamelati'l-Maliyye**

Mali muamelelerde fikhî kaideler, bu kadilerin kaynakları, ortaya çıkışı ve gelişmesi ve uygulanması bu derste ele alınmaktadır.

- **Te'minu'l-İslamî**

Derste, islami sigortanın tanımı, ticari sigortadan farkı, ticari sigortanın şer'î boyutu, ticari sigorta yerine islami sigorta ve çeşitlerini ele almaktadır.⁷³

- **Şerikât fi'l-Fıkhi'l-İslamî**

Şirketlerin tanımı, rükünleri, şartları, çeşitleri, mudarebe, inan gibi şirketlerin tanımı, musakat ve muzaraa gibi zirai şirketler gibi furu fıkhındaki klasik şirketlerin yanı sıra, çağdaş şirket türleri, ortaklık temeline dayanan önemli finansal şirket türleri bu kapsamda ele alınmaktadır.⁷⁴

- **Fıkru'l-İktisadiyyi'l-İslamî**

İslam iktisadı, temel unsurları, kuralları, özellikleri, en önemli İslam iktisat düşünürleri, İslam İktisat düşüncesinin diğer İktisadi düşüncelerle kıyaslanması, İslam medeniyetinde bankacılık fikrinin ortaya çıkışı, gelişmesi ve temel ilkeleri islami düşüncenin bankacılık alanında yönlendirmeleri bu derste ele alınmaktadır.⁷⁵

1.3.2. Masarıfu'l-İslamiyye Bölümü Seçmeli Fıkıh Dersleri

Bu dersler, Fıkhu'l-Kitab ve's-Sunne, Fıkhu'l-Kanunu'l-Medenî, Kavaid el-Fıkhiyye, Kadaya Mustecidde fi'l-İbadat, Fıkhu'l-Muvazenat ve'l-Evleviyyat, Dirasat Fıkhiyye'l-Muasıra olmak üzere 6 derstir. Bu derslerden bir kısmına yukarıda değindik. Burada ise kalan üç dersti inceleyeceğiz:

- **Âyât ve Ehâdisu'l-Ahkâm**

Derste mali muamelelerle ilgili olan ahkam ayet ve hadisleri, bunların ifade ettikleri hükümler, fakihlerin konuyla ilgili görüş ayrılıkları ve sebepleri bu derste ele alınmaktadır.⁷⁶

- **Mekasidu'ş-Şeria fi'l-Muamelati'l-Maliyyeti'l-Muasıra**

Makasıdın tanımı kısımları, içtihatındaki önemi cüzi hükümlerin makasıdla ilişkisi, makasıda dayalı içtihadın ele alındığı bu derste, makasıd konularının mali muamelelerle

⁷¹ Bkz. el-Mısrî, Yunus Refik, et-**Temvilu'l-İslamî**, Daru'l-Kalem, Beyrut, 2012, s.279; Hamid, Salih, **el-Muessesatu'l-Maliyyetu'l-İslamiyye**, Daru'n-Nevadir, Beyrut, 2014, s.558-559.

⁷² Bkz. Karadağı, Ali Muhyiddin, **el-Medhal ila İktisadi'l-İslamiyye**, Daru'l-Beşair, Beyrut, 2010, s.582-650.

⁷³ Bkz. Karadağı, et-**Te'minu'l-İslamî**, Daru'ş-Şakir, Beyrut, 2009, ss.506-530.

⁷⁴ Bkz. Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin, **el-Muamelatu'ş-Şer'iyye**, s.271.

⁷⁵ Bkz. Yusrî, Abdurrahman Ahmed, **Tatavvuru'l-Fıkri'l-İktisadî**, Daru'l-Camia, Kuveyt, 2003, s.479-480.

⁷⁶ Bkz. el-Bedevî, Abdulazim, **el-Vecîz fi Fıkhi's-Sunne ve'l-Kitabi'l-Aziz**, Daru İbn Recep, Kahire, 2001, s.17-18; ss.503-527.

ilişkisi, malın korunması, İslam bankacılığının İslam'daki mali gayelerin gerçekleştirilmesi için üstlendiği bireysel ve toplumsal roller bu derste ele alınmaktadır.

- **Fıkhu'l-Muvazenat ve'l-Evleviyat**

Bu derste evleviyatın tanımı, önemi ve kapsamı, İslam fıknının genel makasid ilkeleri, mefseket ve maslahat dengesi, kitap ve sünnette ve de raşid halifelerin hayatında evleviyat fıknının örnekleri, maslahat ve mefseket öncelikleri ele alınmakta; evleviyat ve muvazenat fıknının içtihad, taklid, cihad, kadınların mescide gitmesi, pazarda narh koyma, fetva ve içtihadın değişmesi türünden farklı uygulama örnekleri ele alınmaktadır.⁷⁷

Masariful islamiyye bölüm dışı dersler iktisat ve idare fakültesinden alınan, *Mebadiul'l-Muhasebe*, *Mebadiu İdareti'l-A'mal*, *Mebadiu İdareti'l-Maliyye*, *el-İktisadu'l-Cuz'î*, *el-İktisadu'l-Kullî*, *Mebadiu'l-İhsa*, *el-Esvaku'l-Maliyye*, *et-Tahlilu'l-Mali* dersleridir.

1.3.3. Masarifu'l-İslamiyye Fıkıh Öğretim Sistematiği

1- Bölüm disiplinlerarası bir yaklaşıma sahip olduğundan, derslerin büyük çoğunluğu malî fıkha ve İslam iktisadına yoğunlaşmakta, iktisat ve idare fakültesi ile kanun fakültesinden de dersler alınmaktadır. Fıkıhtaki mali mübadelelere dayalı birikimin modern iktisadi koşullara uygulanması bu çerçevede kendisini yenileyebilmesi için kollektif içtihadın, usul kural ve kaidelerinin islam bankacılığı alanında uygulanması hedeflenmektedir. Aynı bölüm Camiatu'l-Ulumi'l İslamiyye'de İdare ve İktisat fakültesinde yer almıştır.

2- Fakülte Masarifu'l-İslamiyye alanında çeşitli sempozyumlara ev sahipliği yapmakta, bu alandaki yerli ve yabancı bilim adamlarının tecrübe ve birikimlerini sentezlemeye çalışmaktadır. Türkiye'de İslam Bankacılığı alanında yapılan tezlere ulaşma ihtiyacı bulunmakla birlikte, dil sorunundan dolayı bu tezlere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Türkiye ve Ürdün arasındaki mevcut akademik işbirliği ve tebadül sayesinde her iki tarafın bir birinden istifade etmesi mümkündür.

3- Alanla ilgili müstakil ders kaynakları yazılmış olup, bu kaynakların tedariki konusunda bir sıkıntı bulunmamaktadır.

1.4. USULUDDİN BÖLÜMÜ FIKIH ÖĞRETİMİ

Usuluddin bölümü 1970'de şeria fakültesinde faaliyete giren bölüm, 1977'de fıkıh ve usul bölümünden ayrılarak müstakil bir bölüm olmuştur. Bölümde Tilavet ve Tecvid, Tefsir, Hadis-i Şerif ve Hadis İlimleri, İslam Akidesi, İslam Tarihi ve Muasır Mezhepler alanında faaliyet göstermektedir. Mezunlar öğretmenlik, imam-hatiplik ve vaizlik, şer'î mahkemelerde hakimlik görevi alabilmektedir.⁷⁸

Bölümünün 132 saatten ibaret olan derslerin 66 saati bölüm/alanın zorunlu dersleri, seçmeli derslerin ise 9 saati usuluddin alanıyla ilgilidir. Her biri 3 kredi olan fıkıh derslerinin 8'si zorunludur. Kalan fıkıh dersleri ise 13 ders arasından seçilen 5 adet derstir. Öğrenci bunlardan en az 3 tanesini seçmek zorundadır. Böylece usuluddin fıkıh dersleri 8 dersin altına düşmezken, 3 fıkıh dersinin de seçilmesiyle birlikte 11 derse yani 33 krediye kadar çıkabilmektedir.

⁷⁷ Bkz. el-Kerbulî, Abdusselam Ubade Ali, *Fıkhu'l-Evleviyat*, fî Zılali Mekasidı'ş-Şeriatî'l-İslamiyye, Daru Taybe, Dimaşk, 2008, s.24, ss.383-389; el-Kemalî, Abdullah, *eş-Şeriatu'l-İslamiyye ve Fıkhu'l-Muvazenat*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2000, s.27-ss.164-165; el-Kemâlî, Abdullah, *Te'silu'l-Fıkhi'l-Muvazenat*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2000, s.9, ss.131-133; el-Kemâlî, Abdullah, *el-Muvazenat Beyne'l-Mesalih ve'l-Mefasid*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2000, s.11-15, ss.169-172; el-Kemâlî, Abdullah, *Tatbikatu'l-Fıkhi'l-Muvazenat*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2000, s.25, ss.115-118.

⁷⁸http://registration.ju.edu.jo/Lists/SpecDesc/All_Desc.aspx Erişim Tarihi: 29.09.2014;
<http://sharia.ju.edu.jo/ar/arabic/Home.aspx#> Erişim Tarihi: 29.09.2014.

- **Usuluddin Zorunlu Fıkıh Dersleri**

Fakültenin zorunlu dersleri 1-Taharet-Namaz ve Oruç Fıkıhı 2-Hac ve Zekat Fıkıhı 3-İslam Fıkıhına Giriş dersleridir. Bölümün zorunlu dersleri: 1-Yemin-Nezir-Hazır ve İbaha Fıkıhı 2- Mali Mübadele ve Ortaklıklar Fıkıhı 3-Ahvali Şahsiye 4-Şer'î Hükmü ve Delalat⁷⁹ Bu derslere içerikleriyle ve okutulan kitaplarla birlikte yukarıda değindik.

- **Usuluddin Seçmeli Fıkıh Dersleri:**

Bu dersler: 1- Fıkıh Usulüne giriş 2- Ayatu'l-Ahkâm 3- Ehadisu'l-Ahkâm, 4-Ahvali Şahsiye Fıkıhı 5-Çağdaş Mali Muameleler 6-İçtihat-Taklit Tearuz ve Tercih olmak üzere altı adettir.⁸⁰

Bunların son üçünü yukarıda ele aldığımızdan tekrarlamıyoruz. Ayatu'l-Ahkâm ve Ehadisu'l-Ahkâm derslerinde, Sabunî'nin Ahkam tefsirinden ve Seyyid Sabık'ın Fıkıh's-Sunne kitabından, Emir Abdulaziz'in Fıkıh'ı-Kitab ve's-Sunne isimli beş ciltlik eserinden istifade edilmekte, bunlardan alınan belirli konular, ahkam ayetleri ve hadisleri kapsamında incelenmektedir.⁸¹

14.1. Usuluddin Fıkıh Öğretim Sistematiği

1- Bölümde zorunlu fıkıh derslerinin sayısı 7, seçmeli derslerin sayısı ise 6 adettir. Fıkıh girişin yanı sıra, usulu fıkıh, ibadetler, mali fıkıh ve ahvali şahsiye alanında dersler verilmekte, ancak ukubat alanıyla ilgili dersler bulunmamaktadır.

2- Usuluddin dersleri, bölümün Temel İslam Bilimleri alanına yoğunlaştığını göstermektedir. Bu durum, bölümün karakterini, inşa ettiği zihin dünyasını, eğitimin çıktılarını İlahiyat fakültelerinden farklılaştırmıştır. Usuluddin mezunlarında Temel İslam bilimleri alanında nakil/rivayet ağırlıklı, güçlü ve gelişmiş; buna karşılık felsefi ve sosyal bilimler alanında zayıf bir kültür hakimdir. İlahiyat programları ise temel İslam bilimleri, din bilimleri ve sosyal bilimler arasında analitik düşünme kabiliyetiyle temayüz etmektedir.

SONUÇ

İnsandan sadır olan söz, tavır ve davranışların tümü, beşeri münasetler, insan-ibadet, insan-çevre, birey-devlet, birey-toplum ve de uluslararası ilişkiler fıkıh kapsamına girmektedir. Dini pratiğin bu alanlara açılımını temsil eden fıkıh, bireye ve topluma doğru bir dini hüviyet kazandırmakta, bozulan dini kimliği yeniden inşa etmektedir. İslam coğrafyasında barışın, adaletin, hak ve özgürlüklerin sağlanmasında fıkıh yol göstericidir. Bu nedenle güçlü ve doğru bir fıkıh öğretimi, bunun yanı sıra fıkıh öğretim tecrübelerinin geliştiriltilmesi ve zenginleştirilmesi önem taşımaktadır. Fıkıh düşüncesinin geçmişe hapsedilmemesi, hayatın her alanında kendisini sürekli olarak yenilemesi, bu alanda uzman kimselerin kollektif bir anlayışla içtihat mekanizmasını işleterek nas ile değişim arasındaki dengeyi kurmaya çalışması, bu doğrultuda İslam dünyasındaki fıkıh faaliyetlerinin bir birinden istifade ederek güçlenmesi gerekir.

Şeria fakültesinde fıkıh öğretimi, kitap ve sünnetten hareketle dört temel yönetime sahiptir. Bunlar: 1-Klasik fıkıh ve fıkıh usulü literatüründe derinleşme, 2-Yürürlükteki hukuk sisteminin ahvali şahsiye ve şer'î mahkeme alanlarına altı yapı hazırlama, 3-Güncel fikhî sorunlarla analitik çalışma, 4-Fıkıh ve usul araştırmalarında yöntem ve kaynaktır. Genel itibarıyla klasik fıkıh mirasını güncelleyerek modernize etmeye çalışan program, insanın Allaha karşı görev ve sorumluluklarını, beşeri ilişkiler ile insan-eşya arasındaki ilişkileri fıkıh

⁷⁹ http://registration.ju.edu.jo/StudyPlans/Forms/All_Plans.aspx Erişim Tarihi, 30.09.2014.

⁸⁰ http://registration.ju.edu.jo/StudyPlans/Forms/All_Plans.aspx Erişim Tarihi, 30.09.2014.

⁸¹ Sabunî, Ali, *Tefsiru Ayatü'l-Ahkâm*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, I,445-II, 462; el-Bedevî, Abdulazim, *el-Vecîz fi Fıkhi's-Sunne ve'l-Kitabi'l-Aziz*, Daru İbn Recep, Kahire, 2001, s.17-18; ss.503-527; Abzulaziz, Emir, *Fıkıh'ı-Kitab ve's-Sunne*, Daru's-Selam, Kahire, 1999, I, 613-620.

vasıtasıyla kitap ve sünnet temeline dayandırmayı; fıkıh alanındaki bilgi, beceri ve değerleri öğrencide meleke haline getirmeyi hedeflemektedir. Bu hedeflere ulaşmak üzere, Fıkıh ve Fıkıh Usulü bölümü derslerinin 2/3 si, Masarıfu'l-İslamiyye bölümü derslerinin 1/2 si, Usuluddin bölümü derslerinin ise 1/4 i fıkha tahsis edilmiştir. Şeria fakültesi mezunlarında analitik düşünce ve sosyal bilimler nosyonu yeterince gelişmemiş olsa da, mezunlar şer'î ilimler alanında güçlü bir alt yapıya sahiptirler. Fakülteedeki bölümler, kendi varlık ve kuruluş amacını gerçekleştirmeyi ve öğrenciyi bizzat kendi alanında yeterlilik kazandırmayı hedeflemektedir. Öğrenci lisans öğretimini tamamlamak için her biri üçer krediden 132 kredi, yani ortalama 45 ders almak zorundadır. Bu da sekiz dönemlik lisans eğitiminin her bir döneminde, ortalama 5 veya 6 derse tekabül etmektedir. Bu sayede öğrencinin ders yükü hafifletirken, aldığı dersleri derinliğine öğrenme fırsatı verilmektedir. Temel yaklaşım, ders sayısının artırılarak kredinin düşürülmesi yüzeysel bir öğrenmeye yol açması yerine, ders sayılarının düşürülerek kredinin yükseltilmesi ve verilen ödevler vasıtasıyla derinliğine derslerin derinliğine öğretilmesidir.

KAYNAKÇA

- ABDULHAMİD, Muhammed Muhyiddin, el-Muamelatu's-Şer'iyye, Daru't Talayi', Kahire, 2012.
- ABZULAZİZ, Emir (Nablus-Necah Üniversitesi Karşılaştırmalı Fıkıh Profesörü), Fıkhu'l-Kitab ve's-Sunne, Daru's-Selam, Kahire, 1999.
- ÖZYÜREK, Ali, Kişisel Görüşme, (Şeria Fıkıh ve Fıkıh Usulü 2. Sınıf Öğrencisi), Ekim, 2014.
- BERRAC, Cuma Muhammed, Ahkâmu'l-Miras fi's-Şeriatil-İslamiyye, Daru Yafa, Amman, 1999.
- BERRAC, Cuma Muhammed, el-Ukubat fi'l-Fıkhi'l-İslamî, Daru'l-Faruk, Amman, 2013.
- BKZ. <http://www.farrajlawyer.com/viewTopic.php?topicId=103>, Erişim Tarihi:28.09.2014.
- BOSTANCI, Ahmet, Ürdünde Müslümanlara ve Gayrı Müslimlere Yönelik Dini Yargı Sistemi, İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı:3, Sakarya, Ocak-Haziran, 2005.
- BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş-Çivi, Cuma; Genel Öğretim Metotları, Konya, 1994.
- CEZERÎ, Muhammed b. Yusuf, Mi'racu'l-Minhac Şerhu Minhaci'l-Vusul ila İlmi'l-Usul, Daru İbn Hazm, Mekke, 2011.
- CEZERÎ, Muhammed b. Yusuf, Mi'racu'l-Minhac Şerhu Minhaci'l-Vusul ila İlmi'l-Usul, Daru İbn Hazm, Mekke, 2011.
- DAVUD, Muhammed Ali, Usulu'l-Muhakematil-Şer'iyye, Daru's-Sekafe, Amman, 2000.
- DAVUD, Muhammed Ali, Usulu'l-Muhakematil-Şer'iyye, Daru's-Sekafe, Amman, 2004.
- DAVUD, Muhammed Ali, Usulu'l-Muhakematil-Şer'iyye, Daru's-Sekafe, Amman, 2004.
- DEMİREL, Özcan, Öğretimde Planlama ve Değerlendirme-Öğretim Sanatı Pegem Yay., Ankara, 2004.
- EBU FARİS, Muhammed Abdulkadir, Kitabu'l-Eymân ve'n-Nuzûr, Daru'l-Erkam, Amman, 2013.
- EBU İD, Arif Halil, el-Alakatu'd-Duveliyiye fi'l-Fıkhi'l-İslamî, Daru'n-Nefais, Amman, 2014.
- EBU İD, Arif Halil, el-Vecîz fi'l-Vasaya ve'l-Mevaris, Daru'n-Nefais, Amman, 2013.
- EBU MUNİS, Raid, el-Muvadad el-Maliyye (Ders Notları), Amman, 2014.
- EBU RAHİYYE, Macid, el-Vecîz fi Ahkami'l-Hudud ve'l-Kısas, Daru'n-Nefais, Amman, 2009.
- EBU SAFİYYE, Fahrî, Fıkhu'l-Kada ve Turuku'l-İsbat, İrbid, 2001.
- EBU SULEYMAN, Abdulvehhab İbrahim, Menhucu'l-Bahs fi'l-Fıkhi'l-İslamiyye, Meketebetü'r-Ruşd, Mekke, 2006.
- EBU YAHYA, Ali, Kavaid Fıkhiyye Ders Notları, Amman, 2014.
- EBU YAHYA, Muhammed Huseyn; Ebu İd Halil el-Abd; Ğayzan, Yusuf Ali; Geylanî, Zeyd;

- SERTAVÎ, Mahmud Ali; Sava, Ali Muhammed; Muharime, Zeyab Abdulkerim; Salahîn ABUDLMECİD Mahmud; Geylânî, Abdulah İbrahim Zeyd, Nizâmu'l-İslam, Daru't-Tarik, Amman, 2011.
- EBU'L-BASAL, Abdunnasır Musa, el-Kanunu'l-Medeniyyu'l-Urdunî Dirasetun fi'l-Fıkh, Daru'n-Nefais, Ürdün, 2012.
- EBU'L-HAC, Salah, el-Mişkat, Ahkamu't-Tahare ve's-Salat, ve'z-Zekat, Daru'l-Verrak, Amman, 2005.
- ED-DURRÎ, Kahtan Abdurrahman, el-Bahsu'l-Fıkhıyyu ve Mesadiruh, Kitab Naşirun, Beyrut, 2012.
- EL-BEDEVÎ, Abdulazim, el-Vecîz fi Fıkhî's-Sunne ve'l-Kitabi'l-Aziz, Daru İbn Recep, Kahire, 2001.
- EL-BUĞA, Mustafa; el-Hîn Mustafa, Şerbecî Ali, el-Fıkhü'l-Menhecî, Daru'l-Kalem, Beyrut, 1996.
- EL-EŞKAR, Omer Süleyman, el-Vazıh fi Şerhi Kanuni'l-Ahvali's-Şahsiyyeti'l-Urduniyye, Daru'n-Nefais, Amman, 2010.
- EL-EŞKAR, Ömer Süleyman Abdullah, el-Medhal ila's-Şeriatı'l-Fıkhî'l-İslâmî, Daru'n-Nefais, Ürdün, 2012.
- EL-EŞKAR, Ömer Süleyman, Fıkhü'l-Kitab ve's-Sünne, Daru'n-Nefais, Amman, 2010.
- EL-EŞKAR, Omer, Süleyman; Ebu Rahiyye, Macid; Şubeyr Muhammed Osman; Ebu'l- Basal, Abdunnasır, Mesail fi'l-Fıkhî'l-Mukarin, Daru'n-Nefais, Amman, 2013.
- EL-HASLAN, Sa'd b. Turkî, Fıkhü'l-Muamelatı'l-Maliyye'l-Muasıra, Daru's-Samiî, Riyad, 2012.
- EL-HASLAN, Sa'd b. Turkî, Fıkhü'l-Muamelatı'l-Maliyyetu'l-Muasıra, Daru's-Samiî, Riyad, 2012.
- EL-KAHTANÎ, Fevaz Muhammed Ali Farı', el-Kavaid ve'd-Davabıtu'l-Fıkhıyye'l-Muessire fi Muamelatı'l-Masrafiyyeti'l-İslamiyye, c.I-II, Müessesetu'r-Risale, Dımaşk, 2013.
- EL-KEMÂLÎ, Abdullah, el-Muvazenat Beyne'l-Mesalih ve'l-Mefasid, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2000.
- EL-KEMALÎ, Abdullah, eş-Şeriatu'l-İslamiyye ve Fıkhü'l-Muvazenat, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2000.
- EL-KEMÂLÎ, Abdullah, Tatbıkatu'l-Fıkhî'l-Muvazenat, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2000.
- EL-KEMÂLÎ, Abdullah, Te'sılu'l-Fıkhî'l-Muvazenat, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2000.
- EL-KERBULÎ, Abdusselam Ubade Ali, Fıkhü'l-Evleviyyat, fi Zıllali Mekasıdı's-Şeriatı'l-İslamiyye, Daru Taybe, Dımaşk, 2008.
- EL-MAKDSÎ, Bahauddin Abdurrahman b. İbrahim, el-Udde Şehu'l-Umde, Daru'l-Hadis, Kahire, 2003.
- EL-MISRÎ, Yunus Refik, et-Temvilu'l-İslâmî, Daru'l-Kalem, Beyrut, 2012.
- EL-MISRÎ, Yunus Refik, Usulu'l-İktisadi'l-İslâmî, Daru'i-Şamiyye, Beyrut, 1999.
- EN-NEDVÎ, Ali, Kavaid Fıkhıyye, Thk. Mustafa ez-Zerka, Daru'l-Kalem-ed-Daru's-Şamiyye, Dımaşk-Beyrut, 2013.
- ERDOĞAN, Mehmet, İslam Hukukunda Ahkamın Değişmesi, İFAV Yay., İstanbul, 2011.
- ERDOĞAN, Mehmet, İslam Hukukunda Ahkamın Değişmesi, İFAV Yay., İstanbul, 2011.
- ERGÜN, Mustafa, Eğitim Sosyolojisi, <http://www.egitim.aku.edu.tr/egsos.pdf>, Erişim Tarihi: 25.09.2014.
- ES-SIDDİKÎ, Tahir Yusuf Sıddık, Fıkhü'l-Musteciddat fi'l-İbadat, Daru'n-Nefais, Amman, 2013.
- ES-SÛSÎ, Muhammed Abdulmecid, el-İctihad ve't-Taklîd et-Teâruz ve't-Tercîh, Ders Notları, Amman, 2014.

- GAZALÎ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed et-Tusî, el-Mustasfa, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- GÜVEN, Bülent, Öğretim İlke ve Yöntemleri-Öğretim İlke ve Yöntemleriyle İlgili Temel Kavramlar, Pegem Akademi yay., Ankara, 2010.
- HALLAF, Abdulvahap, İlmü Usulî'l-Fıkh, Daru'l-Hadis, Mısır, 2002.
- HAMİD, Salih, el-Muessesatu'l-Maliyyetu'l-İslamiyye, Daru'n-Nevadir, Beyrut, 2014.
- HAMMAD, Hamza Abdulkerim, er-Rikabetu's-Şer'iyye fi'l-Masarifi'l-İslamiyye, Amman, 2004.
- HASSUNE, Arif, Fıkhü'z-Zekat ve'l-Hac, Ders Notları, Amman, 2014.
- [HTTP://registration.ju.edu.jo/Lists/SpecDesc/All_Desc.aspx](http://registration.ju.edu.jo/Lists/SpecDesc/All_Desc.aspx) Erişim Tarihi: 29.09.2014.
- [HTTP://registration.ju.edu.jo/StudyPlans/Forms/All_Plans.aspx](http://registration.ju.edu.jo/StudyPlans/Forms/All_Plans.aspx) Erişim Tarihi: 02.10.2014.
- [HTTP://sharia.ju.edu.jo/ar/arabic/Home.aspx#](http://sharia.ju.edu.jo/ar/arabic/Home.aspx#) Erişim Tarihi: 29.09.2014.
- [HTTP://www.lob.gov.jo/AR/Pages/AdvancedSearch.aspx](http://www.lob.gov.jo/AR/Pages/AdvancedSearch.aspx) Erişim Tarihi: 30.09.2014.
- [HTTP://www.lob.gov.jo/AR/Pages/AdvancedSearch.aspx](http://www.lob.gov.jo/AR/Pages/AdvancedSearch.aspx) Erişim Tarihi: 28.09.2014.
- HASSAN, Muhammed, el-Hukuku'l-İslamiyye, Mektebetu'l-Feyyaz, Amman, 2006.
- KALECİ, Muhammed Revvas, Menahicu'l-Bahs fi'l-Muamelati'l-Maliyye, Daru'n-Nefais, Beyrut, 1999.
- KARADAĞÎ, Ali Muhyiddin et-Te'minu'l-İslamî, Daru's-Şakir, Beyrut, 2009.
- KARADAĞÎ, Ali Muhyiddin, el-Medhal ila İktisadi'l-İslamiyye, Daru'l-Beşair, Beyrut, 2010.
- KARADAĞÎ, Ali Muhyiddin, el-Medhal ile'l-İktisadi'l-İslami, Daru'l-Beşair, Beyrut, 2010.
- KARADAĞÎ, Buhus fi'l-Muamelati'l-Maliyyetu'l-Muasıra, Daru's-Şakir, Beyrut, 2009.
- İSİHAKA, Abdullah, Arap Dili ve Edebiyatı Öğrencisi, Kişisel Görüşme, Ekim, 2014.
- EL-MİKDÂDÎ, Mansur Mahmud, Usulu Fıkıh Bölümü Öğretim Üyesi, Kişisel Görüşme, 21.09.2014.
- HANÎ el-Alami, İd el-Merridiy, Kişisel Görüşme, Temmuz, 2014.
- MAVSİLÎ, Mahmud b. Mevdûd, el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtar, Matbaatu'l-Halebiyye, Kahire, 1937.
- MISRÎ, Yunus Refik, Usulu'l-İktisadi'l-İslami, Daru'l-Kalem, Dimaşk, tsz..
- MUHAMMED, Ahmed el-Hatîb, Şeria Fakültesi Dekanı, Kişisel Görüşme, Temmuz, 2014.
- İMAD Abdulhafız, Ürdün Üniversitesi, Fıkıh ve Fıkıh Usulu Bölümü Başkanı, Kişisel Görüşme, Temmuz, 2014.
- MUŞAKİBE, Emin, Nizamü's-Siyasiyyu'l-Urdunî; Emanetu'l-Kubra Yay., Amman, 2009.
- NEDVÎ, Ali, el-Kavaidu'l-Fıkhıyye, Thk. Mustafa ez-Zerka, Daru'l-Kalem-Daru's-Şamiyye, Dimaşk-Beyrut, 2013.
- NEVFEL, Ahmed, (Komisyon) es-Sekafetu'l-İslamiyye ve Kadaya'l-Asr, Daru'l-Hamid, Amman, 2011.
- SABİK, Seyyid, Fıkhü's-Sunne, Daru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, tsz..
- SABUNÎ, Ali, Tefsiru Ayati'l-Ahkam, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- SARRAF, Abbas; Hizbun, Corc, el-Medhal ila İlmî'l-Kanun, Daru's-Sekafe, Amman, 2011.
- SÖNMEZ, Veysel, Öğretim İlke ve Yöntemleri, Anı Yay., Ankara, 2011.
- SÖNMEZ, Veysel, Öğretim İlke ve Yöntemleri, Anı Yay., Ankara, 2011.
- ŞA'BAN, Zekiyuddin, Usulu'l-Fıkh, Trc. İbrahim Kafi Dönmez, TDV Yay., Ankara, 2006.
- ŞATİBÎ, İbrahim b. Musa b. Muhammed, el-Muvafakat fi Usulî's-Şeriat, Thk. Muhammed İskenderanî-Adnan Derviş, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- ŞEHVAN, Raşid Said, ed-Davabit Şer'iyye, Daru'l-Me'mun, Amman, 2013.
- ŞUBEYR, Muhammed Osman, el-Muamelatu'l-Maliyyetu'l-Muasıra, Daru'n-Nefais, Amman, 2007.

-
- ŞUBEYR, Muhammed Osman, Kavaidu'l-Kulliyeye ve'd-Davabıtu'l-Fıkhıyye fî Şeriatı'l-İslamiyye, Daru'l-Furkan, Amman, 2000.
- YUSRÎ, Abdurrahman Ahmed, Tatavvuru'l-Fıkri'l-İktisadî, Daru'l-Camia, Kuveyt, 2003.
- ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, el-Bahru'l-Muhît fî Usuli'l-Fıkh, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007.
- ZEYDAN, Abdulkerim, el-Medhal li-Diraseti'l-Ş-Şeriatı'l-İslamiyye, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2002.
- ZEYDAN, Abdulkerim, el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1987.
- ZEYDAN, Abdulkerim, Nizamu'l-Kaza fî Şeriatı'l-İslamiyye, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2011.